

safejournalists.net

SRBIJA

Indikatori za nivo slobode medija i bezbednosti novinara 2021

SRBIJA
Indikatori za nivo
slobode medija
i bezbednosti
novinara 2021

Autor
Rade Đurić

Naslov u originalu

Srbija – Indikatori za nivo slobode medija i bezbednosti novinara 2021.

Izdavač

Nezavisno udruženje novinara Srbije
Beograd, 2022.

Autor

Rade Đurić

Recenzent izveštaja

Profesor Dr Aleksandra Krstić

Lektorka

Nataša Polić

Tiraž

50

Naslovna fotografija

Andrija Vukelić

Dizajn

comma.rs

Ova publikacija je nastala uz finansijsku podršku Evropske unije i Balkanskog fonda za demokratiju, projekta nemačkog Maršalovog fonda Sjedinjenih Država i norveškog Ministarstva spoljnih poslova. Njegov sadržaj je isključiva odgovornost autora i ne odražava nužno stavove Evropske unije i norveškog Ministarstva spoljnih poslova, Balkanskog fonda za demokratiju, Nemačkog Maršalovog fonda Sjedinjenih Država ili njegovih partnera.

B | T | D The Balkan Trust
for Democracy

A PROJECT OF THE GERMAN MARSHALL FUND

UVOD		
A Pravna zaštita		
A1 Pravne garancije za slobodu medija i novinara i njihova primena u praksi		
A2 Efekti propisa o kleveti		
A3 Pravna zaštita političkog pluralizma u medijima		
A4 Sloboda rada i udruživanja novinara – pravne garancije i praksa		
A5 Pravna zaštita novinarskih izvora		
A6 Zaštita pristupa informacijama		
B Položaj novinara u redakcijama		
B1 Ekonomska ograničenja novinara u redakcijama		
B2 Uređivačka nezavisnost u privatnim medijima	7	23
B3 Uređivačka nezavisnost u javnim medijskim servisima	9	24
B4 Urednička nezavisnost u neprofitnim medijima	9	25
B5 Sloboda novinara u procesu proizvodnje vesti	13	26
B6 Ekonomski položaj novinarki	15	27
C Bezbednost novinara/ki		28
C1 Statistika bezbednosti i nekažnjivosti	17	28
C2 Ponašanje institucija i političkih aktera u vezi sa zaštitom novinara	18	29
C3 Efikasnost pravosudnog sistema u vezi s pretnjama i nasiljem nad novinarima	19	33
Zaključci i preporuke		37

Pregled i opseg projekta

Novinarska udruženja iz zemalja Zapadnog Balkana, uz podršku Evropske komisije¹, uspostavila su zajedničku platformu [Safejournalists.net](https://safejournalists.net) za praćenje promena u zakonodavstvu i praksi svojih zemalja i za angažovanje u različitim aktivnostima javnog zastupanja u cilju unapređenja političkog, zakonodavnog i institucionalnog okruženje u kojem rade novinari i mediji. Počevši od 2020. godine, članovi platforme prate situaciju u sedam zemalja (Albanija, Bosna i Hercegovina, Hrvatska, Severna Makedonija, Crna Gora, Kosovo² i Srbija). Svake godine se vrši procena stanja na osnovu standardizovanih metoda prikupljanja i analize podataka³, dok je fokus istraživanja javnog zagovaranja na promenama u tradicionalnom i onlajn medijskom okruženju na Zapadnom Balkanu.

-
- 1 U decembru 2019. godine, Evropska komisija odobrila je trogodišnji projekat [Safejournalists.net](https://safejournalists.net), sa ciljem jačanja nacionalnih novinarskih organizacija u zemljama Zapadnog Balkana da postanu efikasni i odgovorni nezavisni akteri u zagovaranju primene standarda EU u oblasti medijskih sloboda, sa dugoročnim ciljem unapređenja prava građana na informisani izbor. Ova akcija predstavlja unapređenje prethodnog projekta (Regionalna platforma za zagovaranje slobode medija i sigurnost novinara Zapadnog Balkana), i zasnovana je na znanju i iskustvu stečenom u periodu 2016—2018. Projekat je podržan preko Programa za pomoć civilnom društvu i medijima 2020—2022, Podrška regionalnim tematskim mrežama organizacija civilnog društva.*
 - 2 Ovo ime je dato bez prejudiciranja u odnosu na status i u skladu sa Rezolucijom 1244 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija i u skladu sa mišljenjem Trubunala o Deklaraciji i nezavisnosti Kosova.*
 - 3 U sedmom redu, nakon „analize podataka“, ide fusnota sa tekstom: Prvo izdanje istraživačke metodologije za ovaj projekat zagovaračkog istraživanja razvijeno je 2016. godine i prilagodavano tokom godina kako bi oslikavalo situaciju u zemljama Zapadnog Balkana. Zagovaračko istraživanje razvijeno je i koordinisano od strane Snežane Trpevske i Igora Micevskog, istraživača sa Instituta za istraživanje društvenog razvoja RESIS iz Severne Makedonije (www.resis.mk).*

Metodološka napomena

Metodologija istraživanja je sastavljena od tri grupe indikatora razvijenih na osnovu sistematske analize različitih smernica koje su izradile relevantne međunarodne organizacije. Tokom prethodnih godina, prvobitno razvijeni kvalitativni indikatori su poboljšani kako bi se bavili karakterističnim društveno-političkim kontekstom u regionu Zapadnog Balkana i odražavali specifične potrebe i interese novinara u sedam zemalja.

Za prikupljanje i analizu podataka primenjen je niz različitih istraživačkih metoda kako bi se odgovorilo na indikativna pitanja u vezi sa svakim konkretnim indikatorom:

- Pregled studija, analiza, istraživačkih izveštaja, političkih dokumenata, strategija i drugih dokumenata;
- Kvalitativna analiza pravnih dokumenata;
- Preuzimanje i analiza informacija objavljenih na internet stranicama javnih ustanova i drugih organizacija i organa;
- Pronalaženje i analiza saopštenja za javnost, saopštenja i drugih informacija koje proizvode profesionalne organizacije;
- Sekundarni podaci koje prikupljaju novinarska udruženja;
- Dubinski intervjui sa stručnjacima, novinarima, kreatorima politike itd.;
- Fokus grupe sa novinarima, i
- Ankete sa novinarima (u nekim zemljama).

Na nacionalnom nivou, istraživanje javnog zastupanja sprovode nacionalni istraživači koji prikupljaju podatke i sastavljaju narativne izveštaje, koje su zatim pregledali lokalni stručnjaci za medije i vodeći istraživač. U Srbiji, Nezavisno udruženje novinara Srbije nominovale je Radeta Đurića za nacionalnog istraživača, i Prof. Dr. Aleksandru Krstić kao stručnjakinju za medije da pregleda izveštaj.

Tabela 1: Indikatori nivoa medijskih sloboda i bezbednosti novinara

A. Pravna zaštita	B. Položaj novinara u redakcijama	C. Bezbednost novinara
A1 Pravne garancije za slobodu medija i novinara i njihova primena u praksi	B1 Ekonomska ograničenja slobode novinara	C1 Statistika bezbednosti i nekažnjivosti
A2 Efekti zakona o kleveti na novinare	B2 Uredivačka nezavisnost u privatnim medijima	C2 Ponašanje državnih institucija i političkih aktera u pogledu zaštite novinara
A3 Pravna zaštita političkog pluralizma u medijima	B3 Urednička nezavisnost u javnom servisu	C3 Efikasnost pravosudnog sistema u vezi sa pretnjama i nasiljem nad novinarima
A4 Sloboda novinarskog posla i udruživanja – zakonske garancije i praksa	B4 Urednička nezavisnost u neprofitnim organizacijam	
A5 Pravna zaštita novinarskih izvora	B5 Sloboda novinara	
A6 Zaštita prava na pristup informacijama	B6 Ekonomski položaj novinarki	

Lista skraćenica

ZJIM	Zakon o javnom informisanju i medijima
PKS	Privredna komora Srbije
BIA	Bezbednosno-informativna agencija
ZO	Zakon o oglašavanju
JMS	Javni Medijski Servis
ZOO	Zakon o obligacionim odnosima
ZUP	Zakon o Unutrašnjim Poslovima
MUP	Ministarstvo Unutrašnjih Poslova
ZSPI	Zakon o slobodnom pristupu informacijama

Noseći se sa brojnim problemima društveno-političke prirode praćene ekonomskim poteškoćama koji duboko pogađaju državu i stavljaju društvo na stalne izazove, mediji i novinari u Srbiji su pod ogromnim pritiscima da se prilagode novim otežavajućim okolnostima.

Nestabilna politička situacija dodatno pogoršana odlukama vlasti u Srbiji koje zemlju ostavljaju u neizvesnoj evropskoj budućnosti, uz često isticani napredak, nepovoljna ekonomska i finansijska situacija pojačana posledicama krize usled Kovid virusa, doveli su medijsku scenu, položaj i prava novinarki i novinara u veoma izazovnu fazu.

Utisak finansijskog oporavka zemlje koji se prikazuje informacijama o napretku iznetim od strane institucija i predstavnika vlasti⁴ ima svoju protivtežu u podacima o korupciji koja ne jenjava. Korupcija je uzrok većine problema i pokazatelj izostanka preko potrebne političke volje da se preduzmu ozbiljni koraci u njenom suzbijanju. Važni kapitalni ugovori koji određuju budućnost Srbije su tajni, a procedure za ugovaranje su uglavnom direktne prirode, bez adekvatne realizacije propisa. Srbija se i ove godine smatra zemljom u kojoj je nivo korupcije visok, pa beleži 38 od idealnih 100 poena, isto kao i prethodne godine, što predstavlja najlošiji rezultat u proteklih 10 godina, iako je borba protiv korupcije sve to vreme slovila kao jedan od državnih prioriteta. Treću godinu za redom, Srbija zauzima mesto u donjoj polovini svetske liste – jer je 96. od 180 zema-

⁴ M.Obradović, „Srbija treća po privrednom rastu tokom pandemije“, *Danas*, 04.8.2021. Pristupljeno na 12.12.2021. <https://bit.ly/36xxcv1>

lja, dve pozicije lošije rangirana nego godinu dana ranije i ima čak pet poena manje od svetskog proseka (43).⁵

Bezbednost novinara i incidentni događaji prema novinarima i medijima se uglavnom vezuju za postupke i teške izjave predstavnika vlasti prema uglavnom kritički nastrojenim novinarima dovodi novinare u nezavidnu poziciju. Različite vrste incidenata ne jenjavaju, pri čemu se jedino trendovi pritisaka, pretnji i napada menjaju. Novinari se organizovano napadaju od strane tabloida i predstavnika vlasti, povezuju sa opasnim kriminalnim grupama, nazivaju saradnicima stranih ambasada i neprijateljima Srbije, a preduzete sistemske mere i sporadične osude samo u jednom delu pokazuju spremnost da se incidenti spreče i reše. Izrazita polarizacija između medija, nedostatak tolerancije od strane predstavnika vlasti prema kritičkom mišljenju u vezi sa važnim društveno-političkim temama, ostavljaju snažnu poruku o dopuštenosti neprimerenih izjava na račun novinara, što građani preuzimaju i prihvataju, pa neretko i olako prete novinarima.

Ovakvi pokazatelji jasno oslikavaju stanje u kojem mediji moraju da funkcionišu, a takva stanja nužno ukazuju i na brojne prateće probleme poput političkog pritiska, vezivanja za pripadnost strankama, „trgovinu” i uticaj sredstvima iz budžeta koja su nosiocima vlasti na raspolaganju, brojne moguće finansijske zloupotrebe, neefikasnost i zavisnost pravosudnog sistema i iznad svega nekažnjivost za brojna krivična dela. U takvoj situaciji, mediji i novinari jedinu podršku pronalaze u javnosti koja postaje najbolji a ponekad čak i jedini odbrambeni mehanizam.

⁵ *Transparentnost Srbija, „Indeks percepcije korupcije-CPI za 2021. godinu”. Pristupljeno na 25.1.2022. <https://bit.ly/37sJwNP>*

A1 Pravne garancije za slobodu medija i novinara i njihova primena u praksi

Da li je zagarantovano pravo na slobodu izražavanja i informisanja? Da li obuhvata i pristup internetu? Da li se pravne garancije primenjuju u praksi?

Pravo na slobodu medija i slobodu izražavanja zagarantovano je Ustavom Republike Srbije i medijskim zakonima.⁶ Pravni okviri koji uređuju zaštitu osnovnih prava, slobodu izražavanja i slobodu medija su uspostavljeni, međutim realizacija ovih prava u praksi nije ni blizu željenog nivoa.⁷ Pristup internetu je u velikoj meri omogućen svim građanima, pa i novinarima, međutim mediji i novinari, posebno u malim lokalnim sredinama, često su predmet različitih oblika pritisaka na rad i ozbiljnih onlajn napada⁸, pa je šteta koja kontinuirano nastaje veća od efekata zaštite. Propisi koji uređuju javno informisanje, finansiranje medija iz državnih sredstava, političko oglašavanje u medijima, tužbe protiv novinara sa ciljem uznemiravanja i uticaja na rad, položaja novinarskih izvora op-

6 Ustav Republike Srbije (Sl. glasnik RS, br. 98/2006), Zakon o javnom informisanju i medijima (Sl. glasnik RS, br. 83/2014, 58/2015 i 12/2016 – autentično tumačenje), Zakon o javnim medijskim servisima (Sl. glasnik RS, br. 83/2014, 103/2015, 108/2016 i 161/2020), Zakon o elektronskim medijima (Sl. glasnik RS, br. 83/2014 i 6/2016).

7 Evropska komisija, „Godišnji izveštaj za 2021. godinu“, Brisel: 2021. Pristupljeno na 3.12.2021. <https://www.mei.gov.rs/srp/dokumenta/eu-dokumenta/godisnji-izvestaji-ek>

8 Safejournalist baza napada na novinare, 2021 godine. Pristupljeno na 31.12.2021. <https://bit.ly/3k1nx2W>

terećeni su brojnim prazninama i propustima, puno proizvoljnog tumačenja koje daju negativne praktične rezultate. U 2021. godini nastavljena je primena Akcionog plana za sprovođenje Strategije razvoja sistema javnog informisanja (u daljem tekstu Medijska strategija) donele 2020. godine. Međutim, primena odredaba strategije i predviđenih aktivnosti je otežana, uz brojne nedostupnosti i propuste. Operativne radne grupe čiji je zadatak bio priprema nacrt propisa na osnovu zacrtanih strateških ciljeva su veoma loše uradile svoje poslove⁹, pri čemu je veliki broj predviđenih rešenja čak bio potpuno suprotan Medijskoj strategiji i uspostavljenim ciljevima za unapređenje određenih oblasti i prava.¹⁰ Ovakvom stanju zapravo je najviše doprineo nedostatak političke volje ili privid volje da se korenite promene zaista učine, što se i potvrdilo kroz sastave radnih grupa i njihov učinak.

Da li su medijski propisi razvijeni u transparentnom i inkluzivnom procesu uz konsultacije sa relevantnim profesionalnim udruženjima?

Medijski zakoni u Srbiji doneti su još 2014. godine u delimično transparentnom procesu i uz učešće svih zainteresovanih i odgovornih strana. U postupku donošenja propisa uzela su učešće i medijska i novinarska udruženja. Uz brojne uočene nepravilnosti, i usled izostanka očekivanih rezultata u primeni propisa, čemu je najviše uzrokovao nedostatak političke volje, glasni zahtevi da se propisi izmene rezultirali su najpre donošenjem nove Medijske strategije. Proces donošenja Strategije nije bio u potpunosti transparentan i inkluzivan, uz brojne uočene kontroverze, a ni samo sprovođenje Akcionog plana za njenu primenu. Kao predviđena aktivnost u Strategiji, sredinom 2021. su započete izmene i dopune Zakona o javnom informisanju i medijima (u daljem nastavku ZJIM), u kojem su uzeli učešće predstavnici novinarskih i medijskih udruženja, državnih organa i institucija. Rad na izmenama i dopunama ishodio je verzijom Nacrta izmena i dopuna ZJIM koja je uključila i takozvana „alternativna rešenja” koja su odmah postala kamen spoticanja.¹¹ Medijska i novinarska udruženja i asocijacije ukazala su

Vladi Srbije i Ministarstvu kulture i informisanja da su zabrinuti dosadašnjim radom Radne grupe, pri čemu je više puta isticano da novi predlozi Radne grupe za izradu tog zakona odstupaju od ciljeva Medijske strategije sa kojom su se ta udruženja složila, kao i od Akcionog plana za njeno sprovođenje.¹² Uz komunikaciju sa puno nesporazuma, Nacrt zakona se našao u fazi mirovanja koja se vezuje za nastupajuće izbore. Zadržani su alternativni predlozi, pri čemu ne postoji jasna slika o tome koji od predloga iz nacrt će biti prihvaćeni i biti deo buduće javne rasprave. Ovako izrađen Nacrt ZJIM sadrži veliki broj rešenja koja predstavljaju ugrožavanje već stečenih prava novinara i medija, poput pokušaja zvaničnog definisanja novinara, odredaba koje se odnose na ostvarivanje javnog interesa u oblasti javnog informisanja, sufinansiranje projekata u oblasti javnog informisanja, sadržinu Registra medija i Evidenciju proizvođača medijskih sadržaja.¹³ Zbog svega ovoga, medijska udruženja okupljena u Koaliciju za slobodu medija uputila su svoje posebne predloge na liniji ciljeva postavljenih u Medijskoj strategiji.

Da li je bilo pokušaja državnih vlasti da nametnu licenciranje ili druge stroge zahteve za osnivanje štampanih i onlajn medija? Da li ovi zahtevi prevazilaze jednostavnu i laku registraciju preduzeća i poreza?

U Srbiji nije bilo pokušaja licenciranja od strane državnih organa, a takođe ni drugih zahteva koji se tiču štampanih i onlajn medija. Mediji u postupku osnivanja moraju da poštuju pravila utvrđena u Zakonu o javnom informisanju, po kojima se pravna ili fizička lica koja ih osnuju moraju registrovati kao izdavači. Predviđena je i obaveza objavljivanja osnovnih podataka o mediju u obliku impresuma, skraćenog impresuma i identifikacije. Propisi ne predviđaju obavezu da mediji budu registrovani u Registar medija koji se vodi pri Agenciji za privredne registre, ali takvi slučajevi i primeri eliminišu medije iz učešća za sufinansiranje projekta od javnog značaja ili za dodeljivanje nekog oblika državne pomoći. Ne predviđaju se ni posebna pravila za onlajn medije. Međutim, praksu prate brojne poteškoće i problemi, posebno prilikom registracije medija, koji su uglavnom pravne i tehničke prirode i najviše se uočavaju u lokalnim sredinama. Osnivači, kao veoma često pravno neuka lica, susreću se sa rigidnim i nejasnim sistemom sa puno nerazumljivih pojašnjenja, koji u velikoj meri otežava postupak registracije.

9 Istaknuto od strane novinara i medijskih stručnjaka koji su intervjuisani za potrebe istraživanja u januaru i februaru 2021. Objavljeno je 10 dubinskih intervjua i 3 fokus grupe na kojima je učestvovalo 25 novinarki i novinara.

10 Vukašin Obradović, „Šta se dešava sa izmenama i dopunama Zakona o javnom informisanju i medijima”, NUNS, 2021. Pristupljeno na 30.11.2021. <https://bit.ly/3GxxRNI>

11 Metodologija rada grupe predvidela je da rešenja oko kojih se ne postigne konsenzus u Nacrt zakona uđu kao alternativna. Međutim, nije predviđeno ko će odlučivati koji će alternativni predlog ući u Nacrt zakona koji će biti predmet javne rasprave. S obzirom na veličinu grupe (35 članova) i različite stavove relativno, došlo se da većeg broja alternativnih rešenja oko kojih nije postignut konačni dogovor. Neka od tih rešenja su potpuno neprihvatljiva za jedan deo radne grupe, dok su pojedina rešenja potpuno neprihvatljiva drugom delu radne grupe.

12 Vukašin Obradović, „Šta se dešava sa izmenama i dopunama Zakona o javnom informisanju i medijima”, NUNS, Beograd, 2021. Pristupljeno na 23.12.2021. <https://bit.ly/3K3Waf4>

13 Ekipa Nove ekonomije, „Udruženja neće podržati sporne predloge za izmenu medijskih zakona”, Nova ekonomija, Beograd: 09.9.2021. Pristupljeno na 21.12.2021. <https://bit.ly/3K3yzi1>

Da li je bilo pokušaja državnih vlasti da ograniče pravo na pristup internetu ili da blokiraju ili filtriraju internet sadržaj?

Okruženje slobode interneta u Srbiji ostaje relativno otvoreno, sa visokim nivoom pristupa internetu, uz ograničeno blokiranje veb stranica kojima se može pristupati sa teritorije Republike Srbije.¹⁴ U 2021. godini zabeleženi su slučajevi blokiranja i ograničavanja sadržaja na internetu i to najčešće putem prijava zbog navodnog iznošenja nedozvoljenih informacija, zahteva za uklanjanje snimaka sa Jutjuba i društvenih mreža (najčešće Instagrama i Tvitera, a sve više i Tik-Tok mreže), kao i blokiranjem naloga novinarima na Tviteru, Instagramu i Fejsbuku. Najveći incident koji je zabeležen u posmatranom periodu bilo je curenje podataka sa veb aplikacije Privredne komore Srbije, što može da predstavlja najveću povredu informacione privatnosti građana još od slučaja Agencije za privatizaciju iz 2014. godine.¹⁵ Infrastruktura za nadzor takođe predstavlja zabrinutost jer su institucije nadležne za sprovođenje zakona i bezbednosne agencije istorijski pristupale telekomunikacionim metapodacima bez pridržavanja odgovarajućih zakonskih procedura.¹⁶

Da li regulatorno telo izvršava svoje funkcije na nezavisan i nediskriminatoran način? Da li se izdavanje dozvola i drugi propisi za emitovanje sprovode na pošten i neutralan način?

Regulatorno telo za elektronske medije ne izvršava svoje funkcije na način koji bi mogao da se oceni nezavisnim. Regulator kontinuirano primenjuje svoje nadležnosti i to veoma često tako da određene subjekte stavlja u povoljniji položaj u odnosu na druge, ponašajući se

diskriminatorno.¹⁷ U decembru 2021. godine po hitnom postupku izdao je licencu ruskom kanalu na nemačkom jeziku, u predmetu u kojem nije bilo uslova za dodelu u skladu sa zakonom.¹⁸ Sa druge strane, srpski mediji ne dobijaju tako lako licence za rad. Iako je u praksi zabeležen veliki broj prekršaja, posebno u okviru rijaliti programa koji se u Srbiji prikazuju svakodnevno, takvi postupci nisu od strane regulatora adekvatno procesuirani, a savet REM-a je propustio da donese pravilnik kojim bi se ograničilo vreme za rijaliti programe. Ovakva odluka vodi ka konstataciji da Regulator izbegava da sprovodi zakon iako je dužan da to čini i sagovornici u istraživanju ističu da zapravo više sprovodi ulogu proizvođačke ruke Vlade i vladajuće koalicije nego nezavisne institucije koja štiti javni interes. Odnos vlasti i komercijalnih emitera se oslikava kao odnos poslodavca i PR službe, a sličan odnos se potom replikuje između komercijalnih emitera (naročito onih vernih vlasti, izvan svih granica profesionalnosti) i REM-a.¹⁹ U poslednjih godinu dana nedostajuća četiri člana Saveta regulatora izabrana su od strane skupštinskog Odbora za kulturu i informisanje, ali uz stalno kašnjenje i nepoštovanje propisanih rokova. Ista praksa je nastavljena krajem oktobra 2021. godine, kada je započet proces za izbor novih članova koji je trebalo da počne u junu, odnosno septembru iste godine.²⁰

Da li se zakonske odredbe o državnom oglašavanju u medijima zloupotrebljavaju zbog političkog uticaja na njihovu uređivačku politiku? Da li je raspodela državnih sredstava transparentna, poštena i nediskriminatorna? Da li državne institucije redovno objavljuju podatke o iznosima dodeljenim različitim medijima?

Odredbe Zakona o oglašavanju i medijski propisi poprilično šturo i delimično uređuju državno oglašavanje u medijima, zbog čega je ovo pitanje i dalje nepoznatičano u pravnom smislu. Problem državnog oglašavanja leži u načinima na koje se raspodeljuju sredstva, po kojim kriterijumima i kojim medijima (izdavačima), a pre svega da li se tom raspodelom utiče na uređivačku nezavisnost medija. Upravo ovako nedorečeni propisi otvaraju mogućnosti za selektivnu dodelu sredstava za oglašavanje. Zloupotrebe u oglašavanju države se i dalje uo-

¹⁴ Istraživanje „Freedom on the net 2021“, Freedom House. <https://freedomhouse.org/country/serbia/freedom-net/2021>

¹⁵ Na veb serveru Privredne komore Srbije (PKS) omogućen je takozvani „directory listing“, specifična serverska funkcija koja praktično otvara pristup svim fajlovima koji se čuvaju na serveru. Svi podaci su bili dostupni bez bilo kakve autentifikacije. Drugim rečima, mogao je da im pristupi bilo ko, bilo kada. Od podataka su bile dostupne raznovrsne informacije poput skeniranih ličnih karata. Slično je bilo i 2014. godine kada su iz Agencije za privatizaciju iscurili milioni ličnih podataka građana, uključujući ime i prezime, JMBG i broj tekućeg računa pojedinaca.

¹⁶ S obzirom na to da su se pojavile informacije da je Bezbednosno-informativna agencija (BIA) navodni klijent Circles, izraelske kompanije za nadzor koja omogućava korisnicima da nadgledaju i prikupljaju korisničke podatke iskorišćavanjem slabosti u infrastrukturi mobilnih telekomunikacija, te nekoliko slučajeva praćenja i presretanja komunikacije, ostaje otvoreno pitanje tajnog nadzora i obrade podataka koji mogu imati pogubne posledice, posebno po novinare i njihove izvore.

¹⁷ Istaknuto od strane novinara i medijskih stručnjaka koji su intervjuisani za potrebe istraživanja u januaru i februaru 2021. Obavljeno je 10 dubinskih intervjua i 3 fokus grupe na kojima je učestvovalo 25 novinarki i novinara.

¹⁸ Nemanja Rujević, „Srbija u sudaru slonova: Kako je REM hitno dao licencu ruskom kanalu na nemačkom“, Vreme, 17.12.2021. Pristupljeno na 30.1.2022. <https://bit.ly/3K3BCr6>

¹⁹ Stevan Ristić i Jelena Jorgačević, „Sve se može ako se hoće“, Vreme, 12. 11. 2020. Pristupljeno na 20.1.2021. <https://bit.ly/3x1YD0b>

²⁰ Izveštaj Freedom house za 2022. <https://freedomhouse.org/country/serbia/freedom-world/2022>

čavaju i to u korist medija čija uređivačka politika podržava vladajuću politiku. Oglašavanje javnih preduzeća i društava kapitala je u potpunosti pod kontrolom države koja svoj politički uticaj realizuje kroz dodeljivanje sredstava na ovaj način. S obzirom na različite načine trošenja sredstava i veliki broj prikrivenih ugovora kojima se selektiranim medijima redovno dodeljuju sredstva, raspodela državnih sredstava nije transparentna.²¹ Nosioci vlasti dodeljuju sredstva nepošteno, uz visok nivo diskriminacije, pa tako veliki broj kritički orijentisanih lokalnih medija ostaje bez bilo kakvih sredstava od ovih izvora.²²

Institucije su veoma selektivne i parcijalne kada je u pitanju transparentnost podataka o iznosima koji se dodeljuju medijima. Objavljaju se samo podaci za koje postoji zakonska obaveza, poput ugovora u sufinansiranju medija ili veoma spornih medijskih usluga u javnim nabavkama, dok koristeći praznine u propisima izvan javnosti ostaju direktni ugovori, javne nabavke ispod praga za njihovu primenu i druga davanja za koje ne postoji obaveza objavljivanja. Zakon o oglašavanju je otvorio prostor za donošenje novog propisa, a Medijska strategija formulacijom o „kreiranju regulatornog okvira” u oblasti javnog oglašavanja ukazuje na potrebu za donošenjem novog zakona. Iako je predložena rešenja moguće implementirati i kroz postojeće zakone (ZJIM i ZO), kao najvažnije pitanje ostaje ko će vršiti nadzor nad primenom ovih odredaba.

Postoje li određene vrste medijskih subvencija ili sredstava za proizvodnju medijskih sadržaja od javnog interesa i kako se one primenjuju u praksi?

Postojeći zakonski okvir predviđa projektno sufinansiranje i to kroz javne konkurse sa ciljem ostvarivanja javnog interesa.²³ Konkurse na republičkom nivou sprovodi resorno Ministarstvo za kulturu i informisanje, dok to na lokalnom nivou čine lokalne samouprave. Procedure i realizaciju odlikuju brojni propusti i problemi, među kojima se izdvajaju:

- opšta netransparentnost kako samih postupaka tako i realizacije sufinansiranih projekata;
- nepoštovanje i nepoznavanje propisa od strane onih koji ih primenjuju;
- izostanak adekvatnih pravnih lekova;
- odustanak samih učesnika od zaštite svojih prava, kao i visok stepen nekažnjivosti.

21 BIRN i NUNS, „Poslovi 1 na 1 sa državom”, Beograd: 25.10.2021. Pristupljeno na 1.12.2021. <https://bit.ly/3v2r9YS>

22 NUNS, „Projektno sufinansiranje u javnom interesu: Lokalni javni interes, produkcije, zloupotreba procedura i neefikasnost upravnih sporova”, NUNS, Decembar 2021.

23 Zakon o javnom informisanju i medijima, član 13.

Posebno beležimo izostanak adekvatnih obrazloženja za donete odluke, s obzirom na to da se sredstva u ogromnim iznosima dodeljuju medijima koji su najveći prekršioci medijskih zakona i Etičkog kodeksa novinara Srbije.²⁴ Konkursno sufinansiranje i dalje odlikuju problematični sastavi komisija i teme koje ne ostvaruju lokalne potrebe za medijskim projektima od javnog interesa. Podaci o dodeljenim sredstvima se uglavnom redovno objavljuju, a ukoliko nisu dostupni ili dovoljno detaljni, moguće ih je dobiti pristupom informacijama. Najveći deo sredstava i dalje se deli medijima koji su gotovo redovno prekršioci Kodeksa ili predstavljaju podršku vlasti. Posebno se ističu namenski osnovane produkcije kojima se, koristeći praznine u propisima i nedostatak adekvatne kontrole, dodeljuju sredstva medijima koji su udarna igla vlasti. Sredstva se medijima dodeljuju i kroz javne nabavke medijskih usluga, direktne ugovore i sporazume o poslovno-tehničkoj saradnji sa medijima. S obzirom na to da je konkursno sufinansiranje osnovni način izdvajanja sredstava, posebno brine visok stepen trošenja sredstava kroz javne nabavke i direktno ugovaranje, uočavajući neopravdanost za realizaciju ovakvih usluga i zloupotrebu propisa koji omogućavaju njihovu realizaciju.²⁵ Ovi postupci su samo delom transparentni i to u meri u kojoj propisi zahtevaju. Sa druge strane, naručioci medijskih usluga svede nabavke ispod zakonskih pragova ili sa medijima direktno potpisuju ugovore bez jasnih osnova, čime ih čine gotovo nevidljivim za javnost.²⁶ Međutim, nabavke i direktni ugovori gotovo da ostaju van kontrole opravdanosti, svrsishodnosti i ispravnosti postupaka i realizacije ugovora.²⁷

Medijska strategija je prepoznala poremećaje na tržištu zbog različitih vidova dodele sredstava medijskom sektoru i predlaže mere za njihovo ujednačavanje, a kao pokušaj rešavanja problema vidi se Nacrt novog ZJIM koji je to trebalo da uspešno reši. Međutim, najveća sporenja u radnim grupama i kontraproduktivni predlozi su vezani upravo za delove koji se odnose na uvođenje određenih pravila koja bi trebalo da spreče zloupotrebe prilikom konkursnog sufinansiranja ili obaveznost odluka Saveta za štampu za članove konkursnih komisija prilikom ocenjivanja da li je medij poštovao odredbe Kodeksa novinara Srbije.

24 NUNS, „Projektno sufinansiranje u javnom interesu: Lokalni javni interes, produkcije, zloupotreba procedura i neefikasnost upravnih sporova”, NUNS, Decembar 2021.

25 BIRN i NUNS, „Poslovi 1 na 1 sa državom”, Beograd: 25.10.2021. Pristupljeno na 1.12.2021. <https://bit.ly/3MokvSO>

26 BIRN i NUNS, „Javne nabavke medijskih usluga”, 25.10.2021. <https://bit.ly/3k15oT8>

27 Aleksa Tešić, „Državno ulaganje u medije: Direktnim ugovaranjem do podobnih medija”, BIRN, 25.10.2021. <https://bit.ly/3xMXTXQ>

Koji su mehanizmi za finansiranje medija na jezicima nacionalnih manjina?

U Srbiji i dalje ne postoje jasni mehanizmi za finansiranje medija na jezicima nacionalnih manjina. Medijska strategija je prepoznala pitanje zastupljenosti programa na jezicima nacionalnih manjina i posebnu pažnju posvetila položaju Saveta nacionalnih manjina zbog postojanja zabrinutosti po pitanju njihovog uticaja na pluralizam i uređivačku nezavisnost medija. Kao moguće rešenje ovih problema usledili su predlozi u okviru Radne grupe za izradu Zakona o javnom informisanju i medijima, međutim upravo predložena rešenja su izazvala brojne nejasnoće i različite stavove koji su predstavljeni spornim „alternativnim” predlozima.

Broj manjinskih medija se menja, ali njihov ukupan broj i dalje ostaje nepoznat. Manjinske medije pogađaju problemi poput njihovog položaja i statusa, pitanje održivosti usled finansijskih problema, uticaja nacionalnih saveta na uređivačku politiku medija na jezicima nacionalnih manjina i to posebno kod davanja takozvanog „mišljenja” o projektima na konkursima za sufinansiranje medijskih sadržaja od javnog interesa.²⁸ Iako po zakonu nisu obavezujuća, mišljenja nacionalnih saveta se i dalje smatraju obaveznim preporukama, pa se tako i veoma često koriste. Unošenje alternativnih predloga u izmene i dopune ZJIM u određenoj meri je blokiralo rešavanje ovih problema.

Da li su autonomija i nezavisnost javnog servisa zagantovani i efikasno zaštićeni?
Da li okvir finansiranja obezbeđuje njegovu nezavisnost i stabilnost? Da li je nadzorno telo uopšte predstavnik društva?

Zakonski propisi predviđaju institucionalnu autonomiju i uredničku nezavisnost javnih medijskih servisa (JMS), kao i način njihovog finansiranja. Međutim praksa potvrđuje da autonomija i nezavisnost nisu postignuti, a kombinovani način finansiranja ne obezbeđuje njihovo održivo funkcionisanje (JMS se u osnovi finansiraju iz takse koja na mesečnom nivou iznosi 299 dinara i vezuje se za naplatu troškova električne energije, a delom i iz budžeta). Javni medijski servisi nisu u stanju da se održe bez velikih budžetskih subvencija, a direktno finansiranje iz budžeta čini gotovo trećinu svih ostvarenih prihoda, čime je njihova stabilnost u velikoj meri uzdrmana. Potpuna nezavisnost javnih medijskih servisa od državnog budžeta i dalje nije ostvarena, a sve primetnija

²⁸ Istaknuto od strane novinara i medijskih stručnjaka koji su intervjuisani za potrebe istraživanja u januaru i februaru 2021. Obavljeno je 10 dubinskih intervjua i 3 fokus grupe na kojima je učestvovalo 25 novinarki i novinara.

i očiglednija je i uređivačka zavisnost javnog servisa u odnosu na predstavnike vlasti²⁹. Zakonom o privremenom uređivanju načina naplate takse za javni medijski servis prvobitno je predviđeno da se RTS i RTV delimično finansiraju iz takse, a delimično iz budžeta od 1. januara 2016. godine do 31. decembra 2021. godine, a ova-kav model podrške predviđen je za RTV i u 2022. godini, čime je privremeno produženo uređivanje načina finansiranja osnovne delatnosti RTV.³⁰ Izmena je done-ta radi otklanjanja opasnosti koje bi mogle da dovedu u pitanje rad RTV kao javnog servisa i obavljanje njegove osnovne delatnosti, što ponovo potvrđuje nemogućnost samostalnog funkcionisanja i zavisnost od države u ključnom delu kakvo je finansiranje.

Nadzorni organ u javnim servisima je Programski savet koji ima savetodavnu ulogu. Članovi saveta³¹ biraju se iz redova stručnjaka u oblasti medija i medijskih poslenika, naučnika, stvaralaca u oblasti kulture i drugih oblasti, međutim praksa i izostanak reakcije u brojnim slučajevima programa koji pružaju medijski servisi pokazuju da članovi saveta u praksi ne predstavljaju interese društva u celini i ne utiču na programsku politiku na način koji može da donese određene promene.³²

A2 Efekti propisa o kleveti

Da li su odredbe propisa o kleveti stroge i štite li državne službenike? Koji su glavni nedostaci ovih zakona?

Medijski zakoni i krivično-pravni propisi koji uređuju de-kriminalizovanu klevetu ne predviđaju odredbe koje posebno štite ugled i čast državnih službenika i drugih imenovanih i postavljenih lica. Praksa međutim i dalje prepoznaje presude u kojima sudije u svojim obrazloženjima

²⁹ Ibid.

³⁰ JMS Radio-televizija Vojvodine je u 2021. godini ostvarila prihod od taksi za javni medijski servis u iznosu od 2,2 milijarde dinara. Imajući u vidu da se visina takse za javni medijski servis neće menjati za 2022. godinu i da se može očekivati da će prihod od takse ostati na istom nivou, potrebno je predvideti da se pored takse, u 2022. godini, izdvoje sredstva u skladu sa Zakonom o budžetu Republike Srbije za 2022. godinu. Za sprovođenje zakona obezbeđena su sredstva u budžetu Srbije za 2022. godinu u iznosu od 900 miliona dinara.

³¹ Zakon o javnim medijskim servisima, članovi 29 i 30. Programski savet se stara o zadovoljenju interesa slušalaca i gledalaca u pogledu programskog sadržaja, razmatra ostvarivanje programske koncepcije i kvalitet programskog sadržaja javnog medijskog servisa i u vezi sa tim daje preporuke i predloge generalnom direktoru i Upravnom odboru.

³² Istaknuto od strane novinara i medijskih stručnjaka koji su intervjuisani za potrebe istraživanja u januaru i februaru 2021. Obavljeno je 10 dubinskih intervjua i 3 fokus grupe na kojima je učestvovalo 25 novinarki i novinara.

ma ukazuju na potrebu veće zaštite određenih čelnika u odnosu na građane. Kao pravni oblici zaštite oštećenog objekta predviđeni su: a) krivična dela iz oblasti povrede ugleda i časti koja se gone privatnim putem³³ i b) dela propisana medijskim zakonima, koja dopuštaju oštećenom pravo na naknadu materijalne i nematerijalne štete. Kleveta kao krivično delo u Srbiji je dekriminalizovana, međutim zaštita prava koje je u bliskoj vezi sa klevetom, poput povrede ugleda i časti, predviđa se i Zakonom o javnom informisanju i medijima (ZJIM) i Zakonom o obligacionim odnosima (ZOO). Sa druge strane, tužbe protiv čuvara javnog interesa i novinara nisu ograničene samo na građanske postupke već se podnose krivične tužbe protiv novinara koristeći krivična dela poput ucene ili uvrede. U slučajevima klevete protiv medija i novinara koristi se ZJIM, a ZOO se koristi u slučajevima klevete protiv ostalih lica. Srpski sudovi nisu usvojili funkcionalnu definiciju novinarstva, a apelacione instance su utvrdile da ZJIM važi samo za ona lica koja su registrovana u Registru medija. Nedostatak funkcionalne definicije novinara ograničava primenu specijalnih procesnih zaštitnih mera koje mediji imaju u okviru ZJIM.³⁴ Praksa je pokazala da je Zakon o javnom informisanju i medijima najdelotvorniji u zaštiti prava, ali i da sankcije nisu stroge. Sa druge strane, novinari su bili predmet preko 30 tužbi za različite oblike povreda ugleda i časti, odnosno klevete koje su SLAPP tužbe.³⁵

Propise i praksu karakterišu brojni problemi, od kojih izdvajamo sledeće:

- kapaciteti srpskog pravosuđa da primenjuje međunarodne i regionalne standarde slobode izražavanja u SLAPP i tužbama za klevetu očigledno nisu dovoljni, a srpske sudije prilikom donošenja odluka nedovoljno primenjuju odluke Evropskog suda;
- sudovi se ne oslanjaju dosledno na „funkcionalnu” definiciju novinarstva;
- ZJIM i ZOO obezbeđuju zaštitu „časti”, „autentičnosti” i „pijeteta”, koji imaju nejasno značenje, i mogu se različito protumačiti, često i da bi se zadovoljile potrebe vlasti, uključujući tu i sprečavanje kritike;

- sudovi dozvoljavaju zahteve za naknadu štete zbog povrede ugleda, na osnovu običnog uvredljivog govora ili mišljenja, što ne može predstavljati pravu štetu;
- u proceni štete nanete ugledu, sudovi često ni ne zahtevaju od tužilaca da dokažu neistinitost sporne tvrdnje, kao i da je ta tvrdnja nanela štetu njihovom ugledu. Sudovima je često dovoljno to da je tvrdnja jednostavno izazvala duševni bol tužiocu;
- pravnom okviru nedostaju procesne zaštitne mere kojima bi se sprečile ili obeshabrilile SLAPP tužbe, poput odbačaja tužbe ili efikasnog vođenja postupka;
- novinari i branioci ljudskih prava nisu dovoljno obučeni da se sami brane u SLAPP slučajevima i nije im dostupna besplatna pravna pomoć.

Koliko su tužbi protiv novinara pokrenuli državni zvaničnici i političari u proteklih godinu dana?

U 2021. godini Višem sudu u Beogradu ukupno je podnet 401 predmet protiv novinara, urednika i vlasnika medija, međutim i dalje ne postoji precizna evidencija koliko je tužbi protiv novinara pokrenuto od strane državnih zvaničnika i političara. Za isti period rešeno je ukupno 598 tužbi koje su podnete protiv novinara u prethodnim godinama. Od ukupnog broja rešenih tužbi, 223 je delimično usvojeno, povlačenjem tužbe rešeno je 117 predmeta, a odbijanjem tužbe 94. Ostali predmeti rešeni su na drugi način.³⁶

U kojoj su meri sudske odluke protiv nekih novinara politički motivisane?

Kakve su kazne izrečene?

I dalje nema mnogo jasnih dokaza o tome da su podnete tužbe protiv određenih novinara isključivo politički motivisane, te da bi to bio osnovni razlog njihovog podnošenja. Sa druge strane, novinari smatraju da tužbe jesu klasičan vid pritiska na rad, upozorenje i oblik iscrpljivanja koji ima za cilj da direktno utiče na odustanak od određenih tema i autocenzuru, te da predstavljaju isključivi razlog za njihovo podnošenje. S obzirom na povećanje broja tužbi podnetih protiv novinara i medija, novinari se prema tužbama odnose kao prema obliku redovnog pritiska na njihov rad i smatraju da to postaje deo posla na koji bi trebalo da se naviknu u budućnosti. Međutim, ono što ih na određeni način drži u strahu i neizvesnosti jeste nepoverenje u pravosudni sistem i politički uticaj na sudove od strane predstavnika vlasti i

33 Krivični zakonik, glava Povreda ugleda i časti. U glavi XVII Krivičnog zakonika su ostala krivična dela iz oblasti povrede ugleda i časti: krivično delo uvrede (član 170), krivično delo iznošenje ličnih i porodičnih prilika (član 172), povreda ugleda Srbije (član 173), povreda ugleda zbog rasne, verske, nacionalne ili druge pripadnosti (član 173), povreda ugleda strane države ili međunarodne organizacije (član 175).

34 Teret dokazivanja prema ovom zakonu leži na tužiocima (dok se prema ZOO zahteva od tuženih da dokažu da su njihove tvrdnje tačne i da jesu tj. nisu izazvale štetu), a istovremeno je i mnogo kraća zastarelost za pokretanje tužbi (šest meseci, u poređenju sa tri godine prema ZOO).

35 SLAPP – Strategic Lawsuit Against Public Participation, su strateške tužbe nadležnim krivičnopravnim i parničnim sudovima protiv učešća javnosti usmerene na gušenje slobode govora i ograničavanje kritike javnosti usmerene na uticajne pojedince, institucije ili kompanije.

36 Podaci prikupljeni u toku istraživanja od nadležnih sudova u Republici Srbiji

njima bliskim moćnicima.³⁷ Novinari su najčešće izloženi novčanim kaznama kao sankcijama, a dodatni finansijski pritisak predstavljaju i advokatski troškovi i visoke takse za odgovore na tužbe. Zahtevani iznosi u podnetim tužbama su u velikoj meri povećani u odnosu na prethodne godine. Tužiocima neretko zahtevaju više desetina hiljada evra naknade, a tužbe se podnose i u inostranstvu.³⁸ Tužbeni zahtevi kreću se od 850 do 100 hiljada evra, a dosuđeni iznosi od 80 do 4600 evra. U većini izrečenih sudskih postupaka dosuđuju se iznosi u rasponu od 850 do 1500 evra.³⁹

Da li sudovi prepoznaju uspostavljeni mehanizam samoregulacije (ako postoji)?
Da li prihvataju validnost objavljenog odgovora, ispravke ili izvinjenja?

Sudovi u Srbiji nisu u zakonskoj obavezi da u postupcima koji se pred njima vode kod presuđivanja uzimaju u obzir odluke Saveta za štampu kao jedinog samoregulatornog tela. Sa druge strane, određene sudije razmatraju i vrednuju odluke Saveta koje u pojedinim slučajevima predstavljaju jedan od ključnih dokaza u postupku.

Šta novinari misle o zakonu o kleveti? Da li su obeshrabreni da istražuju i pišu kritički?

Novinari sve više poznaju osnove propisa koji uređuju povredu ugleda i časti, ali i mehanizme kojima je moguće zaštititi povređeno pravo. Međutim, to ih ne sprečava da pišu otvoreno o temama koje su razlozi za tužbe zbog navodnih kleveta, iako su svesni da sve veći pritisak tužbama može proizvesti ozbiljan nivo autocenzure i čak cenzure od strane samih redakcija, koje mogu podleći težini pritiska tužbi.⁴⁰ Ogroman pritisak predstavnika vlasti na pravosudne organe i nepoverenje u sistem dovode u pitanje kvalitet i efikasnost propisa.⁴¹ U većini slučajeva, novinari nisu obeshrabreni da nastave da pišu, ali su svesni težine i pritiska koji stoji nad njima, posebno finansijske prirode.

Tužbe, takse, izrečene kazne, troškovi prema advokati-ma materijalno iscrpljuju novinare, međutim ukoliko su

u potpunosti rešeni da se bave svojim poslom i ukoliko svoje tekstove dobro proveravaju, koriste pouzdane izvore, ne treba da brinu za ishode postupaka. Dodatno ih ohrabruje podrška novinarskih udruženja i asocijacija. Takođe, prisutna je svest o tome da novinari i mediji iz lokalnih sredina trpe najveće pritiske i negativne posledice koje se manifestuju na više načina, od gubitka posla i izvora finansiranja do verbalnih i fizičkih pritisaka od strane lica koja uglavnom poznaju.

A3 Pravna zaštita političkog pluralizma u medijima

Da li je politički pluralizam u medijima regulisan medijskim zakonodavstvom mimo izbornih procesa? Koje su obaveze javnih medijskih servisa, a šta privatnih emitera u vezi sa političkim pluralizmom van izbornih procesa?

Politički pluralizam se predviđa i reguliše Zakonom o javnim medijskim servisima. Javni medijski servisi obavezuju se na poštovanje i podsticanje pluralizma političkih, verskih i drugih ideja, kao i upoznavanje javnosti sa tim idejama, ne služeći interesima pojedinih političkih stranaka i verskih zajednica, kao ni bilo kom drugom pojedinačnom političkom, ekonomskom, verskom i sličnom interesu.⁴² Privatni emiteri nemaju jasno određenu obavezu da poštuju politički pluralizam u medijima kao što je to slučaj sa javnim servisima. Zakon o elektronskim medijima predviđa opštu obavezu da privatni emiteri moraju obezbeđivati slobodno, istinito, objektivno, potpuno i blagovremeno informisanje, i da u periodu izvan predizborne kampanje moraju da poštuju zabranu političkog oglašavanja.⁴³

Da li je regulatorno telo dužno da nadgleda i štiti politički pluralizam izvan izbornih procesa?

Regulatorno telo za elektronske medije ima zakonom propisanu opštu obavezu da vrši nadzor nad radom emitera,⁴⁴ kontroliše rad pružalaca medijskih usluga i stara se o poštovanju zakona i drugih podzakonskih akata.⁴⁵ Sa druge strane, zakon ne obavezuje regulatora da i u periodu izvan predizborne kampanje štiti politički pluralizam. Ipak, REM je započeo praksu monitorin-ga političkog pluralizma u medijima van izborne kampanje. Bez obzira na uspostavljanje prakse nadgledanja

37 *Istaknuto od strane novinara i medijskih stručnjaka koji su intervjuisani za potrebe istraživanja u januaru i februaru 2021. Obavljeno je 10 dubinskih intervjua i 3 fokus grupe na kojima je učestvovalo 25 novinarki i novinara.*

38 Milica Vojinović, „Tužbe protiv KRIK-a simbol rastućeg pritiska na nezavisno novinarstvo“, KRIK, 23.2.2022. Pristupljeno na 23.2.2022. <https://bit.ly/3ZqJz1>

39 Zamira Djabarova, „SLAPP – stanje u Srbiji“, Article 19, Decembar 2021. Pristupljeno na 30.12.2021. <https://bit.ly/3OD5wGu>

40 *Istaknuto od strane novinara i medijskih stručnjaka koji su intervjuisani za potrebe istraživanja u januaru i februaru 2021. godine. Obavljeno je 10 dubinskih intervjua i 3 fokus grupe na kojima je učestvovalo 25 novinarki i novinara*

41 *Ibid.*

42 Zakon o javnim medijskim servisima, član 7.

43 Zakon o elektronskim medijima, član 47.

44 Statut Republičke radiodifuzne agencije, član 5, stav 1, tačka 6.

45 Zakon o elektronskim medijima, član 22, stav 1, tačka 8.

ponašanja medija, usled problema sa primenjenim kriterijumima, nalazi ne pokazuju verodostojnu sliku objektivnosti i profesionalnosti medijske scene Srbije⁴⁶ i realne zastupljenosti političkih aktera u televizijskom izveštavanju.⁴⁷

Da li političke stranke i kandidati imaju pošten i jednak pristup medijima izvan izbornih procesa?

Političke partije i kandidati nemaju pošten i jednak pristup medijima u periodu van predizborne kampanje. To i dalje predstavlja problem koji u Srbiji postoji duži niz godina. Prema istraživanjima koja su sprovedena do sredine 2021. godine, u centralnim informativnim emisijama dominantan je nedostatak pluralizma, pri čemu stranke na vlasti su predominantne u odnosu na opozicione (93% prema 7%).⁴⁸ U praksi se iznova potvrđuje izostanak obaveze poštovanja političkog pluralizma, što privatni emiteri obilato koriste. U medijima nema debate ni političkog pluralizma, na televizijama sa nacionalnom frekvencijom vlast je višestruko više zastupljena nego opozicija. Neadekvatna regulacija tzv. „funkcionerske kampanje“ uz problematično prikriveno političko oglašavanje i dalje predstavlja najslabije karike u oblasti regulacije medijskog izveštavanja o političkim akterima.. Tokom godinu dana, svaki drugi sagovornik u centralnim vestima bio je predsednik Srbije, a trend učestalih „ekskluzivnih“ pojavljivanja predsednika Srbije Aleksandra Vučića u medijima je u porastu od marta 2021.⁴⁹

Koje su zakonske obaveze medija tokom predizbornih kampanja? Koje telo nadgleda elektronske i štampane medije?

Privatni i javni emiteri su u obavezi da registrovanim političkim strankama, koalicijama i kandidatima obezbede zastupljenost bez diskriminacije.⁵⁰ Javni servisi moraju da u vreme predizborne kampanje jednako predstavljaju političke stranke, koalicije i kandidate za republičke, pokrajinske ili lokalne izbore.⁵¹ Nezavisno i objektivno predstavljanje kandidata predviđa i Zakon o izboru narodnih poslanika.⁵² Za štampane i onlajn medije obavezan je samo Etički kodeks novinara, o kojem vodi računa samoregulatorno telo Savet za štampu. Regulatorno telo za elektronske medije donelo je preporuku komer-

cijalnim emiterima o načinu ponašanja tokom izborne kampanje, međutim ovaj dokument nije obavezan za primenu. Narodna skupština predviđa kontrolu elektronskih i štampanih medija sa ciljem rešavanja problema neravnopravnog tretmana u medijskom izveštavanju preko svog Nadzornog odbora.

Nadzor nad radom emitera obavljaju REM i od strane Vlade uspostavljeno Privremeno nadzorno telo za praćenje izborne kampanje za praćenje medija, čiji članovi se imenuju na predlog Regulatornog tela za elektronske medije i na predlog predsednika Narodne skupštine, a kao rezultat nakon konsultacija sa učesnicima Međustranačkog dijaloga i u skladu sa Završnim dokumentom Međustranačkog dijaloga o izbornim uslovima, uz posredovanje Evropskog parlamenta.⁵³ Regulatorno telo za elektronske medije nadgleda ponašanje medija, međutim primenjujući veoma spornu metodologiju za monitoring koja se smatra neadekvatnom.⁵⁴

Da li političke stranke i kandidati imaju fer i jednak pristup medijima tokom predizbornih kampanja?

Političke stranke i kandidati nemaju fer i jednak pristup tokom predizbornih kampanja. Objavljeni rezultati i interpretacije REM-ovog izveštaja o ponašanju medija za vreme predizborne kampanje su nepotpuni i nekredibilni jer primenjena metodologija ne sadrži jasne kriterijume po kojima se vrši selekcija medija i programskih sadržaja za posmatranje, ne obuhvata sve bitne vidove medijske zastupljenosti političkih aktera, niti omogućava tačnost i doslednost u određivanju tonaliteta u kojem su oni predstavljeni.⁵⁵ Iz pogrešne metodologije proizlazi i pogrešna ukupna ocena stepena neravnopravnosti predstavnika različitih političkih opcija jer se zastupljenost aktera vlasti prikazuje manjom, a aktera opozicije većom nego što jeste.

46 Emina Kovačević, „Jako nazvan „politički pluralizam“, izveštaj REM-a pokazuje da pluralizma- nema“, 26.12.2022. Pristupljeno na 27.12.2022. <https://bit.ly/38W3CJE>

47 CRTA, „Politički pluralizam u medijima“, Beograd: Juli 2021. <https://bit.ly/3xJpvcn>

48 Ibid.

49 Ibid.

50 Zakon o elektronskim medijima, član 47, stav 1, tačka 5.

51 Zakon o javnim medijskim servisima, član 7, stav 1, tačka 8.

52 Zakon o izboru narodnih poslanika, član 50.

53 Vlada Republike Srbije, „Konstituisano Privremeno nadzorno telo za praćenje medija“, Beograd: 19.11.2021. <https://bit.ly/3WvpCS>

54 N1 Beograd, „Gosti N1: Sporna metodologija REM-a u nadzoru medija“, 31.12.2022. Pristupljeno na 4.1.2022. <https://bit.ly/3K3Dhxd>

55 Istraživanje CRTA, „Analiza metodologije REM-a“, CRTA, Januar 2022. Pristupljeno na 1.2.2022. <https://bit.ly/3jX6v5Z>

A4 Sloboda rada i udruživanja novinara – pravne garancije i praksa

Da li novinari moraju imati dozvolu za rad od strane države? Da li je bilo pokušaja u proteklih godinu dana da država uvede licence?

Novinari u Srbiji ne moraju da imaju dozvolu za obavljanje novinarskog posla. U prethodnoj godini zabeleženi su pokušaji da se novinari definišu i licenciraju, i to pre svega od strane predstavnika vlasti na više nivoa, do određenih novinarskih udruženja i asocijacija. To je učinjeno i putem predloga u radnoj grupi za izmene i dopune Zakona o javnom informisanju i medijima.⁵⁶ Sa druge strane, i dalje je vidljiva težnja vlasti i nadležnih organa u slučajevima incidentnih događaja na štetu novinara i medijskih uposlenika da se umanju krug lica koja se smatraju novinarima i da se definisanje, registrovanje novinara i medija stavi na dnevni red.

Da li je novinarima odbijeno pravo da izveštavaju sa određenih događaja zbog toga što nemaju akreditaciju?

Novinarkama i novinarima su u nekoliko navrata ometani ili im je zabranjivan pristup i izveštavanje sa određenih događaja. NUNS je u svojoj bazi zabeležio 9 takvih slučajeva.⁵⁷ U više slučajeva to se činilo bez posebnih obrazloženja, a uglavnom na štetu novinara koji kritički izveštavaju o radu predstavnika vlasti i institucija, posebno u lokalnim sredinama, ili zbog izveštavanja o određenim društvenim pitanjima koja nisu poželjna za određene nivoe vlasti ili organizacije u Srbiji.

Televiziji N1 nije bilo dozvoljeno da 4. januara 2021. godine uđe u portu pravoslavne crkve u Srbobranu prilikom održavanja parastosu povodom obeležavanja 79. godišnjice Racije u Bačkoj, kada su 1942. godine mađarski fašisti ubili oko 4.500 ljudi – Srba, Jevreja i Roma. „TV N1 nema šta da traži u portama SPC na teritoriji Eparhije Bačke, tačka“, rekao je tada sekretar Eparhije Bačke Vladan Simić. Iako je događaj od javnog interesa, uprkos tvrdnji da Eparhija ne pravi razliku među medijima, ulazak je bio zabranjen samo ekipi TV N1.⁵⁸

Novinar i urednik portala „Brus On-line“ Nenad Miljković je 29.10.2021. godine izbačen iz zgrade opštinske uprave Brus iako je došao na poziv Privredne komore Srbije da isprati otvaranje „Šaltera za privrednike“ i taj događaj i vest predstavi javnosti i građanima Brusa. Iako se uredno legitimisao i naveo zbog čega je tu, obezbeđenje je Miljkovića izbacilo iz zgrade. Nakog toga od predstavnika opštine gotovo da prestaje da dobija obaveštenja.⁵⁹

Da li su novinari organizovani u profesionalna udruženja i, ako jesu, kako? Da li postoje pritisci na njihovu organizaciju ili na pojedine članove?

Novinari su organizovani preko novinarskih udruženja. Udruženja su veoma aktivna i prepoznata u javnosti kao reprezentivna prava novinara u više segmenata ali se u odnosu na njihov rad iznose i kritike. Profesionalna udruženja i dalje rade na jačanju uređivačke nezavisnosti i profesionalnih standarda, međutim usled negativnih uticaja i pritisaka u širem društveno-političkom okruženju, to nije moguće postići u meri u kojoj to rade partnerska udruženja u zemljama razvijenijih demokratija. Takođe, uočavaju se nedostaci koji su prepoznati u akademskoj zajednici posebno pitanju izostanka ili slabe međusobne saradnje najvećih udruženja po određenim pitanjima.⁶⁰ Poseban naglasak rada udruženja poslednjih godina stavljen je na bezbednost novinara koja je i najveći problem u Srbiji. Dva najveća udruženja su Udruženje novinara Srbije i Nezavisno udruženje novinara Srbije, dok je veoma aktivno i Nezavisno društvo novinara Vojvodine. Godinama unazad na udruženja se vrše različiti vidovi pritisaka, koji se pre svih ogledaju u stalnom osporavanju njihovog kredibiliteta i uloge u zaštiti prava novinara. Pod posebnim pritiskom su udruženja kritički orijentisana u slučajevima kršenja medijskih sloboda i veoma aktivna na polju bezbednosti novinara.

Da li su novinari organizovani u sindikate i, ako jesu, kako? Da li postoje pritisci na sindikalne lidere i ostale članove? Da li su novinari slobodni da postanu članovi sindikata?

Novinari jesu u određenoj meri organizovani u sindikate, međutim to nije ni približno na nivou koji je potreban za punu sindikalnu zaštitu profesije. U prethodnom periodu velika pažnja poklanjala se radnim pravima novinara i njihovoj zaštiti, te su pritisci na novinare u okviru radnih

⁵⁶ Istaknuto od strane novinara i medijskih stručnjaka koji su intervjuisani za potrebe istraživanja u januaru i februaru 2021. Obavljeno je 10 dubinskih intervjua i 3 fokus grupe na kojima je učestvovalo 25 novinarki i novinara.

⁵⁷ Baza napada i pritisaka NUNS-a. <http://bazenuns.rs/srpski/napadi-na-novinare>

⁵⁸ Nataša Kovačević, „Sveštenici zabranili N1 da u portu gde je služen parastos žrtvama Racije“, Portal N1, 4.1.2021. <https://bit.ly/3wviWLD>

⁵⁹ Safejournalist baza pritisaka i napada za 2021. <https://safejournalists.net/search/>

⁶⁰ Istaknuto od strane novinara i medijskih stručnjaka koji su intervjuisani za potrebe istraživanja u januaru i februaru 2021. Obavljeno je 10 dubinskih intervjua i 3 fokus grupe na kojima je učestvovalo 25 novinarki i novinara.

prava uvedeni i u klasifikaciju napada i pritisaka na novinare koju je izradila Radna grupa za izradu Platforme za beleženje napada i pritisaka. Novinarska profesija se često posmatra kao individualistička, pa stoga nije čudno što se za ove delatnosti, naročito ako se obavljaju van prostora poslodavca, ne vezuju sindikalna pripadnost, kolektivno pregovaranje i slično.⁶¹ Novinari su i dalje nepoverljivi prema sindikalnim organizacijama, pa iako je učlanjivanje u njih u porastu, i dalje se po pitanju radnopravnih odnosa okreću udruženjima kao mestu na kome smatraju da mogu zatražiti podršku i pomoć. Novinarima u Srbiji na raspolaganju su Samostalni sindikat zaposlenih u grafičkoj, izdavačkoj, informativnoj delatnosti i kinematografiji Srbije pri Savezu samostalnih sindikata Srbije, Granski sindikat kulture, umetnosti i medija „Nezavisnost” i Sindikat novinara Srbije.

Postoji li Savet za štampu i na koji način je organizovan? Ima li pritisaka na predstavnike Saveta za štampu?

U Srbiji postoji i veoma aktivno radi Savet za štampu.⁶² Savet predstavlja nezavisno, samoregulatorno telo koje okuplja izdavače, vlasnike štampanih i onlajn medija. Savet je osnovan sa ciljem praćenja poštovanja Kodeksa novinara Srbije u štampanim i onlajn medijima i u postupcima koje sprovodi, rešava žalbe pojedinaca i institucija na sadržaje štampanih medija. U nadležnosti Saveta je i medijacija između oštećenih pojedinaca, odnosno institucija i redakcija, kao i iznošenje javnih opomena za kršenje etičkih standarda utvrđenih Kodeksom novinara Srbije. Savet ima posebnu Komisiju za žalbe koja postupka po podnetim žalbama na tekstove, fotografije i druge medijske sadržaje i koja odlučuje o eventualnom kršenju Kodeksa.⁶³ Savet uglavnom dosledno radi i beleži pozitivne rezultate u svom radu, a pritisci koje dobija uglavnom dolaze iz pravca medija koji podržavaju rad vlasti, a upravo ti mediji su i najveći prekršioc i Etičkog kodeksa novinara. S obzirom na to da Medijska strategija prepoznaje i na određeni način obezbeđuje garanciju i legitimitet Savetu kao samoregulatornom telu, jedna od predloženih odredbi u izmenama i dopunama Zakona o javnom informisanju i medijima predvidela je obaveznost odluka Saveta za štampu za članove konkursnih komisija prilikom ocenjivanja da li je medij poštovao odredbe Kodeksa novinara Srbije. I dalje postoji tendencija da se Savet u obliku i formi u kojoj funkcioniše ukloni iz akata koji uređuju rad medija, ili da se zameni telom koje bi odgovaralo najvećim prekršiocima i predstavnicima vlasti.

A5 Pravna zaštita novinarskih izvora

Kako je zakonom zagarantovana poverljivost izvora novinara? Pod kojim okolnostima pravo na zaštitu njihovih izvora može biti predmet ograničenja?

Novinarski izvori zaštićeni su Zakonom o javnom informisanju i medijima i Krivičnim zakonikom.⁶⁴ Zakon o javnom informisanju i medijima predviđa da novinar nije dužan da otkrije izvor informacije. Međutim ovo pravo nije neograničeno. Ukoliko se radi o učiniocu krivičnog dela za koje je kao kazna propisan zatvor u trajanju od najmanje pet godina i ako se podaci za to krivično delo ne mogu pribaviti na drugi način, novinar je u obavezi da ukaže na izvore kao nosioce informacija. Medijska strategija prepoznaje „neadekvatan stepen zaštite izvora informacija” i ukazuje na uvećanje problema poput presretanja komunikacije. Akcionim planom za sprovođenje Strategije predviđeno je povećanje stepena zaštite novinarskih izvora. Međutim, ne vodeći računa i bez komunikacija sa radnom grupom za praćenje Medijske strategije, predloženim odredbama iz Nacrta zakona o unutrašnjim poslovima koji je izradila Radna grupa u okviru MUP-a, stečena prava bi postala direktno ugrožena (prikupljanje i obrada biometrijskih podataka putem kamera koje bi bile postavljene širom Srbije). Nacrt ZUP je predvideo uvođenje biometrijskog nadzora putem kamera u Srbiji, čime bi se značajno oslabila zaštita i ugrozilo pravo na privatnost svih građana, a posebno određenih grupa poput potencijalnih izvora podataka za novinare. Nakon pritisaka javnosti i zainteresovanih udruženja, nacrt zakon je povučen,⁶⁵ a radna grupa MUP-a koja je izradila nacrt uključila je u dalji rad na spornim pitanjima i zainteresovane nevladine organizacije i novinarska udruženja.

Da li vlasti poštuju poverljivost izvora novinara? Da li je bilo primera naređivanja novinara da otkriju svoje izvore i da li je to bilo opravdano radi zaštite javnog interesa?

Zaštita novinarskih izvora se u najvećoj meri poštuje.⁶⁶ U 2021. godini bilo je znatno manje primera pokušaja otkrivanja izvora ili pritisaka na novinare da iznesu infor-

61 Mario Reljanović, „Analiza radnopravnog položaja novinara i medijskih radnika u Srbiji sa preporukama za njihovo unapređenje”, SINOS, Beograd: 8.12.2021. Pristupljeno na 18.12.2021. <https://bit.ly/37ArYPB>

62 Savet za štampu. <https://savetzastampu.rs/>

63 Kodeks novinara Srbije. <https://savetzastampu.rs/dokumenta/kodeks-novinarar-srbije/>

64 Zakon o javnom informisanju, član 59 i Krivični zakonik, član 41.

65 Vuk Jeremić, „Pritisak javnosti primorao državu da odustane od spornog zkaona”, Danas, 24.9.2021. Pristupljeno na 31.10.2021. <https://bit.ly/3MISTU5>

66 Istaknuto od strane novinara i medijskih stručnjaka koji su intervjuisani za potrebe istraživanja u januaru i februaru 2021. Obavljeno je 10 dubinskih intervjua i 3 fokus grupe na kojima je učestvovalo 25 novinarki i novinara.

macije o svojim izvorima.⁶⁷ Kritičan period i poseban pritisak na novinare predstavljali su protesti građana zbog problema koje bi po ekološka pitanja izazvali predloženi zakoni u novembru i decembru 2021. godine. Novinari su dovođeni u vezi sa organizacijom protesta, ili je od njih u predistražnim radnjama tužilaca i intervencijama pripadnika MUP-a zahtevano da iznesu podatke o organizaciji događaja.

Da li je bilo sankcija protiv novinara koji su odbili da otkriju identitet izvora?

U posmatranom periodu nisu uočene direktne sankcije protiv novinara koji nisu odali svoje izvore, međutim protiv njih su primenjeni brojni drugi pritisci koji izazivaju ozbiljne posledice. Pritisci i istrage protiv mogućih izvora predstavljaju ozbiljan vid odmazde, upozorenje kolegama novinarima šta može da ih očekuje ukoliko istražuju pitanja za koja određene vladajuće strukture i ljudi sa pozicija moći smatraju da treba da ostane neotkrivena, kao i drugim mogućim izvorima o tome šta ih čeka ukoliko novinarima pruže informacije.

Posebno izraženi bili su pritisci na novinare i medije za vreme ekoloških protesta u novembru i decembru 2021. godine. Policija je ispitivala novinare i predstavnike medija pokušavajući da pribave različite informacije o organizatorima protesta i čak vezama sa opozicionim političarima.⁶⁸

Da li se novinari osećaju slobodno da traže informacije i održavaju kontakt sa izvorima informacija?

Novinari se više ne osećaju slobodni da traže informacije od izvora. Održavanje kontakata sa izvorima postaje sve teže a uočavajući primere represivnih metoda institucija kroz interne procedure ili čak prijave tužilaštvu i policiji prema izvorima, sami izvori se sve više povlače.⁶⁹ S obzirom na sve učestalije primere otežanog pristupa podacima koji se nalaze kod institucija, netransparenčnosti dokumenata direktni izvori novinarima predstavljaju gotovo jedini resurs informacija. Ukazuje i na određeni stepen nepoverenja i pitanje pouzdanosti samih izvora, budući da ovakve informacije često ne prate odgovarajući podaci. Novinari prepoznaju ogroman strah kod izvora zbog moguće odmazde, poučeni primeri-

ma za vreme vanrednog stanja, što predstavlja jedan od ključnih razloga za odustanak od komunikacije.⁷⁰

Citat jedne od novinarki sa fokus grupe: „Pa pogledajte šta se dogodilo Ani Lalić kao novinarki, ili njenim izvorima podataka iz novosadske bolnice. Pa ljude su posle interno proganjali, niko od njih sutra neće moći da se zaposli u zdravstvenoj ustanovi...”

A6 Zaštita pristupa informacijama

Koja su zakonska pravila o pristupu službenim dokumentima i informacijama relevantna za novinare?

Garanciju zvaničnom pristupu informacijama daje Zakon o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja, koji je u primeni od 2004. godine. Krajem 2021. godine donete su najnovije izmene i dopune koje su stupile na snagu u februaru 2022. godine.⁷¹ Prvobitno predloženim izmenama ugrožena su već stečena prava, a takav predlog predstavljao je ozbiljan korak unazad. Nezadovoljstvo javnosti i građanskih udruženja uticalo je na to da se predlog povuče, a u novembru 2020. godine, nakon godinu dana pauze, u tajnosti i bez poziva za učešće građanskim udruženjima, započet je rad na novom nacrtu. Pod pritiskom javnosti, udruženjima je pružena prilika da iznesu svoje komentare a novia zakon stupio je na snagu pred kraj 2021. godine lako brojni predlozi udruženja nisu usvojeni, najveći uspeh predstavlja očuvanje već stečenih prava i sprečavanje daljeg urušavanja prava na pristup informacijama. U zakonu i dalje ima normi koje sužavaju pravo na pristup informacijama, pa je moguće uskraćivanje informacija zbog tajnih podataka umesto pet osnova za ograničenje, sada

⁶⁷ Safejournalists baza pritisaka i napada na novinare u 2021. <https://safejournalists.net/search/>

⁶⁸ Al Jazeera, „NUNS: Policija od jutros zastrašuje novinare po Srbiji”, 4.12.2021. Pristupljeno na 17.12.2022. <https://bit.ly/3MmriQM>

⁶⁹ Ibid.

⁷⁰ Istaknuto od strane novinara i medijskih stručnjaka koji su intervjuisani za potrebe istraživanja u januaru i februaru 2021. Obavljeno je 10 dubinskih intervjua i 3 fokus grupe na kojima je učestvovalo 25 novinarki i novinara.

⁷¹ Informacijom od javnog značaja, u smislu Zakona o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja, smatra se informacija kojom raspolaže organ javne vlasti, nastala u radu ili u vezi sa radom organa javne vlasti, sadržana u određenom dokumentu, a odnosi se na sve ono o čemu javnost ima opravdan interes da zna.

ih ima sedam.⁷² Postojeći osnovi ograničenja su takođe prošireni ili precizirani. Smanjuje se obim prava na pristup informacijama uvođenjem Narodne banke Srbije na spisak organa vlasti protiv kojih nije moguće izjaviti žalbu Povereniku već samo povesti upravni spor, tako da će sada takvih organa biti 7 umesto dosadašnjih 6. Takođe kada je reč o postupanju sa tajnim podacima, koji su predmet zahteva za pristup informacijama, odgovornost za njihovo (potpuno ili delimično) obelodanjivanje prenosi se na onaj organ koji je odredio tajnost (umesto organa koji samo poseduje takav podatak).⁷³

U odnosu na prava novinara, zakon je ostao neizmijenjen. Organi javne vlasti ne smeju stavljati u bolji položaj nijednog novinara ili javno glasilo u ostvarivanju prava na pristup informacijama od javnog značaja. Od obaveze plaćanja naknade Zakon je predvideo da su oslobođeni novinari kada kopiju dokumenta zahtevaju radi obavljanja svog poziva.⁷⁴ Zakon predviđa i odgovornost za naknadu štete nastalu time što javno glasilo nije moglo da objavi informaciju usled neopravdanog uskraćivanja ili ograničavanja prava na pristup, odnosno time što je novinar ili javno glasilo stavljen u bolji položaj. Organ javne vlasti je dužan da pristup informacijama omogući i na osnovu usmenog zahteva tražioca, a zakon i dalje karakteriše izostanak posebne forme kod podnošenja, što novinarima u velikoj meri olakšava slanje zahteva.⁷⁵ U vezi sa pristupom informacijama od javnog značaja je dalje usklađivanje velikog broja drugih propisa koji uvode načelo transparentnosti u pravninu, i obavez institucija da veliku količinu podataka objave unapred što i novinarima treba da olakša pristup.

Koriste li novinari ova pravila? Pridrđavaju li se vlasti pravila bez odlaganja?

Novinari koriste pravo slobodnog pristupa informacijama od javnog značaja, međutim nedovoljno u odnosu na mogućnosti koje su zakonom date. Problem su i dalje dugi rokovi za postupanje, trend odlaganja odgovo-

ra na zakonskih 40 dana i sve češće nepostupanje organa javne vlasti. Pristup informacijama koriste pre svega istraživački novinari.

Novinari su svesni dugih rokova, pa se na informacije dobijene putem ZSPI ne oslanjaju kao primarne, jer organi javne vlasti sve češće pokušavaju da odlože ili uskrate informacije tražiocima. Institucije se različito ponašaju prema primljenim zahtevima novinara, pa danas imamo opšti trend ignorisanja i nepostupanja po zahtevima ili postupanje tek nakon upućene žalbe i reakcije Poverenika. Na to se nadovezuje i trend nepostupanja na dopise i rešenja Poverenika.⁷⁶ Broj žalbi izjavljenih Povereniku zbog nepostupanja ili nedostavljanja traženih informacija protiv organa javne vlasti se iz godine u godinu uvećava (Povereniku je u 2021. izjavljeno 36,5% više žalbi nego u prethodnoj godini), a novinari su u grupi najčešćih podnosilaca žalbi.⁷⁷ Informacije se i dalje najčešće uskraćuju pod izgovorom da su poverljive ili da bi njihovo davanje povredilo nečiju privatnost (pa i kad je reč o nosiocima funkcija i službenih lica, a informacije se odnose na njihov rad). Raste broj odgovora organa vlasti da ne raspolažu zahtevanim informacijama. Stanje po pitanju odgovornosti za povredu prava na pristup informacijama ilustruje podatak da nadležni organ – Upravna inspekcija u 2021. godini prekršajnim sudovima nije podnela nijedan zahtev za pokretanje prekršajnog postupka, u poređenju sa 3334 žalbe za koje je Poverenik utvrdio da su bile osnovane.⁷⁸

Da li su institucije uopšte transparentne? Da li održavaju otvorene, nediskriminatorne i poštene odnose s medijima ili teže da rade u tajnosti? Kako se državne institucije ponašaju prema preferencijalno politički prijateljskim medijima?

Institucije se smatraju za delimično otvorene, uz primetan stav da su sve manje transparentne u svom radu. Osnovna karakteristika je privid otvorenosti, pri čemu se organi javne vlasti ponašaju kao potpuno otvoreni i u tehničkom smislu postupaju po upućenim zahtevima, međutim suštinski zapravo ne dostavljaju tražene informacije. Informacije od organa javne vlasti se dobijaju jednostavnim obraćanjem predstavnicima ili portparolima institucija koji često ignorišu primljene zahteve ili odgovaraju tek kad to Poverenik naredi, zapreti kaznama ili posebno ako se informacije o tome iznose u javnost. I dalje je primetna razlika u postupanju, pa se uočava da određeni organi objavljuju više podataka o svom radu

72 Potpuno novi osnovi ograničenja tiču se zaštite prava intelektualne ili industrijske svojine, ugrožavanja zaštite umetničkih, kulturnih i prirodnih dobara, ugrožavanja životne sredine ili retkih biljnih i životinjskih vrsta. Potreba za propisivanjem novih osnova u oblasti životne sredine se obrazlaže potpisanim međunarodnim konvencijama, a kada je reč o intelektualnoj svojini i kulturnim dobrima obrazloženje ne sadrži dovoljno informacija za procenu opravdanosti („jer je praksa pokazala da se zahtevi često odnose na situacije u kojima bi pristupom informacija, na način da se tražiocu dostavi kopija dokumenta, ova prava, odnosno dobra mogla biti ugrožena“). Pristupljeno veb stranici Transparentnosti Srbija, 21.12.2022. <https://bit.ly/3xF9Xug>

73 Transparentnost Srbija, „Zakon o slobodnom pristupu informacijama – šta je poboljšano, a koji problem nisu rešeni“, TS, Beograd: 14.10.2021. Pristupljeno na 21.12.2022. <https://bit.ly/3ExDZ4x>

74 Zakon o slobodnom pristupu informacijama, članovi 4 i 17.

75 Zakon o slobodnom pristupu informacijama, članovi 44 i 46.

76 Radmilo Marković, „Pravo javnosti da zna, još gubljenja vremena na štetu građana I novinara“, BIRN, 10.8.2021. Pristupljeno: 14.12.2021. <https://bit.ly/3M7m7V>

77 Poverenik za informacije od javnog značaja, „Izveštaj Poverenika za 2021. godinu. <https://bit.ly/3vtGj8y> strana 14.

78 Ibid.

na veb stranicama, dok drugi opet to čine znatno manje nego u prethodnom periodu. Praksa postupanja pokazuje da institucije objavljuju samo ono na šta su obavezane propisima koji uređuju njihovo postupanje i moraju da učine javnim, ili ono na šta ih javnost natera. Primetno je da se uvećava broj zaštićenih i ličnih informacija koje takvi mediji objavljuju, a koje nije moguće dobiti pristupom informacijama od javnog značaja, a odgovorna lica za takve objave ostaju nekažnjena, što je posebno bila karakteristika 2021. godine.⁷⁹ Takvim medijima se iz direktnih izvora dostavlja mnogo više informacija, što je gotovo nemoguće zaustaviti, poput curenja informacija iz tužilačkih istraga, informacija u posedu policije ili drugih zaštićenih, posebno ličnih podataka.

Da li su sudovi transparentni? Da li je pristup pravnim postupcima medijima omogućen na nediskriminatornoj osnovi i bez nepotrebnih ograničenja?

Sudovi su uglavnom transparentni u svom radu. Međutim, pojedine sudske instance nisu u potpunosti otvorene, pa pokazuju različit i neujednačen odnos prema novinarima kao tražiocima informacija i različite nivoe otvorenosti koji se svode na individualne stavove predsednika sudova i sudija pojedinaca. I dalje su veoma česti primeri nejednakog tretmana od strane odgovornih lica za pristup informacijama ili čak i samih sudija. Tehnički gledano, sudovi jesu otvoreni kad je u pitanju postupanje po pristupu informacijama od javnog značaja (prijem zahteva, priprema odgovora i upućivanje odgovora), međutim imaju različite stavove o tome šta kao predmet zahteva može biti dostupno tražiocima (odgovori bez tražene dokumentacije ili sa određenim izostavljanjima). U Srbiji je omogućen pristup medijima na suđenjima. Novinari uglavnom mogu da prisustvuju suđenjima. Razlozi izostanka javnosti uglavnom su u manjoj meri bili vezani za uslove sprečavanja širenja virusa kovida, ili za tehničke probleme u vezi sa prostorijama u kojima se održavaju suđenja.

Da li je omogućen javni pristup sednicama parlamenta? Postoje li ograničenja za novinare da prate rad parlamenta?

U Srbiji je omogućen pristup javnosti skupštinskim sednicama. Predviđeni propisi listom omogućavaju pristup novinarima, a u praksi se, osim u lokalnim sredinama, to dešava bez posebnih ograničenja. Javnost Narodne skupštine je dobar primer, međutim situacija je znatno

⁷⁹ Istaknuto od strane novinara i medijskih stručnjaka koji su intervjuisani za potrebe istraživanja u januaru i februaru 2021. Obavljeno je 10 dubinskih intervjua i 3 fokus grupe na kojima je učestvovalo 25 novinarki i novinara.

drugačija kada su u pitanju sednice skupština lokalnih samouprava, gde postoje brojni primeri uskraćivanja pristupa određenim novinarima, posebno onima koji kritički izveštavaju o radu lokalnih vlasti. U ovim slučajevima pored uskraćivanja dolazi i do verbalnih incidenata iniciranih od strane lokalnih odbornika koji su nezadovoljni pisanjem novinara.

Novinar N1 Milan Nikić izbačen je 20.12.2021. iz skupštinske sale opštine Batočina. Odbornici vladajuće većine u Batočini i predsednik opštine Zdravko Mladenović najpre su vređali Nikića i zahtevali od njega da napusti salu u kojoj se održavala sednica Skupštine opštine na kojoj se odlučivalo o budžetu za narednu godinu. „Da li vi imate neku najavu da ćete doći da snimate sednicu? Izlazi napolje! Kupi pin-kle! Ovnu jedan!” – neke su od uvreda upućene dopisniku N1 televizije, prenelo je to novinarsko udruženje. Nakon pretnji obezbeđenjem i pozivanjem policije, Nikić je bio prinuđen da napusti salu.⁸⁰

Koliko su Vlada i ministarstva otvoreni za javnost?

Vlada Republike Srbije i resorna ministarstva su uopšte gledano otvorena za komunikaciju i pristup informacijama, međutim u velikoj meri zavise od pojedinačnog odnosa prema samim tražiocima i njihovog kritičkog stava u odnosu na rad Vlade.⁸¹ Od Vlade RS i njenog Generalnog sekretarijata mogu da se dobiju informacije i kopije dokumenata. Međutim često ostaju nejasni razlozi zbog kojih su novinarima neke informacije i dokumenti uskraćeni zbog poverljivosti. Ministarstva često odlažu pristup informacijama na zakonskih 40 dana a njihovi predstavnici takođe često nisu dostupni za davanje izjava određenim medijima. Vlada ima svoju važnu ulogu i u izvršenju rešenja Poverenika za pristup informacijama od javnog značaja. Međutim, posmatrajući ulogu Vlade i njenu podršku po pitanju pristup informacijama, primera radi, Poverenik je 2021. podneo 82 zahteva Vladi za obezbeđenje izvršenja svojih rešenja i povodom toga nije dobio nijednu povratnu informaciju.⁸²

⁸⁰ Fonet, „N1 Beograd, UNS I NUNS osudili vredanje reportera u Batočini, pozivaju na odgovornost“, N1, 20.12.2021. Pristupljeno na 21.12.2021. <https://bit.ly/38WwJco>

⁸¹ Istaknuto od strane novinara i medijskih stručnjaka koji su intervjuisani za potrebe istraživanja u januaru i februaru 2021. Obavljeno je 10 dubinskih intervjua i 3 fokus grupe na kojima je učestvovalo 25 novinarki i novinara.

⁸² Poverenik za informacije od javnog značaja, „Izveštaj Poverenika za 2021. godinu. <https://bit.ly/3vtGj8v>. Od ukupno 422 zahteva za obezbeđenje izvršenja koliko je od 2010. godine Poverenik podneo Vladi, ona to nije učinila ni u jednom slučaju.

B

Položaj novinara u redakcijama

B1 Ekonomska ograničenja novinara u redakcijama

Koliko je novinara potpisalo ugovore o radu? Da li imaju odgovarajuće socijalno osiguranje? Kolike su plate novinara? Da li se redovno isplaćuju?

Socijalni i ekonomski položaj novinarki i novinara u Srbiji je i dalje veoma nepovoljan i dodatno je otežan krizom izazvanom posledicama pandemije kovid virusa. Ekonomska održivost medijskih preduzeća godinama je veliki problem, a 2020. i 2021. godine stanje se još više pogoršalo, pa se u tom smislu postavlja pitanje jesu li državne subvencije suštinski ili prividno očuvale njihovu održivost. Sa druge strane, prema raspoloživim podacima Zavoda za statistiku do kojih je bilo moguće doći u 2021. godini, u Srbiji je u 2020. godini bilo uposleno 12.315 lica koja se bave novinarskim i drugim poslovima vezanim za rad medija.

Klasifikovane delatnosti koje se vezuju za medije	Muškarci 2019	Žene 2019	Muškarci 2020	Žene 2020
Izdavanje novina	1355	1460	1322	1455
Emitovanje radio programa	121	158	133	159
Proizvodnja i emitovanje TV programa	4449	3334	4563	3436
Veb portali	396	347	500	429
Delatnosti novinskih agencija	156	182	147	181

U Srbiji i dalje ne postoje precizni podaci o tome koliko novinara ima potpisane ugovore o radu i odgovarajuće socijalno osiguranje.

U Vojvodini najviše medijskih profesionalaca zaposleno je na neodređeno vreme (58,5%). Ugovor na određeno vreme ima 9,5% novinara i medijskih radnika, po ugovoru o delu radi njih 7,5%, a po ugovoru u privremenim i povremenim poslovima 4,8% novinara i medijskih radnika. U statusu nezaposlenog nalazi se 6,8% novinara, dok 4,1% volontira. U odnosu na ukupan broj zaposlenih medijskih profesionalaca, evidentirano je 5,4% samozaposlenih novinara i medijskih radnika.⁸³

Prosečna novinarska plata u Srbiji kreće se od 300 do 400 evra. Prosečna plata u javnim medijskim servisima je nešto visa, i kreće se u visini prosečnih primanja u Republici Srbiji. Plate novinara ne generalno ne isplaćuju redovno (osim u JMS), a njihova visina zavisi od medija u kojem su novinari zaposleni. Međutim, visina plata nije jedina briga novinara u Srbiji, pa na primer svaki peti novinar u Vojvodini nema ili ne zna da li ima pokriveno penziono, socijalno i zdravstveno osiguranje. Plaćene putne troškove nema 27,5% novinara, plaćeni godišnji odmor nema njih 27%, a pravo na bolovanje nema 27,5% novinara i medijskih radnika.⁸⁴ Pravna praznina koja godinama predstavlja problem je upošljavanje medijskih radnika i novinara preko agencija. Novinari su na ovaj način u radnom odnosu, na određeno ili neodređeno vreme, ali ne kod poslodavca (medija) već kod agencije. U mediju su uvek angažovani na određeno vreme, bez obzira na to da li sa agencijom imaju zaključen ugovor o radu na određeno ili neodređeno vreme, što dovodi do niza nepovoljnosti kada je reč o ostvarivanju kolektivnih prava. Novinari se često angažuju honorarnim putem, ali se brzo uvećava angažovanje bez posebnih ugovora o radu (takozvani rad na crno). Postepena recesija i kontinuirani pad prihoda medija kao rezultat finansijske krize utiču i na to kako se novinari upošljavaju: brzo, kratkoročno i bez odgovarajuće zaštite, a sve sa ciljem osiguravanja onih koji ostvaruju profit. Poseban kuriozitet je loš položaj novinara i medijskih radnika koji rade po ugovorima van radnog odnosa za domaće i strane medijske kuće i koji su u potpunosti lišeni svih prava iz radnog odnosa. Iako su formalno angažovani kao samozaposlena lica na osnovu ugovora o delu ili nekog drugog ugovora građanskog, poslovnog ili autorskog prava, ovi novinari su često uključeni u pune procese rada u medijima. Razlog za zaključivanje ovakvog simulovanog pravnog posla nalazi se u pokušaju poslodavca da uživa veću fleksibilnost u pogledu organizacije rada i iniciranja prestanka radnog angažovanja, ali i da snizi troškove rada i zaobiđe obaveze koje za poslodavce

proizlaze iz radnog odnosa. Tako se slobodni novinari nalaze u „prividnom nezavisnom radu”, koji se nikako ne može poistovetiti sa položajem frilensera.⁸⁵

U kakvom stanju su uslovi rada novinara? Koji su najveći problemi sa kojima se novinari suočavaju na radnom mestu?

Novinari rade u veoma nepovoljnim radnim uslovima, a takav položaj se sve više pogoršava. Kao najveći problem novinari ističu niske plate, neredovne isplate, nesigurnost i neizvesnost opstanka u samom mediju, loše uslove rada na radnim mestima i u novinarskom poslu, brojne druge pritiske koji u velikoj meri otežavaju rad u medijima poput odabira tema ili čak i censure. Novinari se praktično angažuju u više redakcija kako bi mogli da obezbede osnovna sredstva za život i gotovo polovina novinara u isto vreme radi i za neki drugi medij, ili čak potpuno druge poslove koji nisu u vezi sa novinarskim poslom. Ovo je posebno karakteristika novinara iz lokalnih medija. U svom radu novinari se suočavaju sa pritiscima koji se pre svega direktno vezuju za opstanak na radnom mestu. Ovi problemi posebno su vidljivi u lokalnim sredinama, gde se ističu problemi u izveštavanju o radu predstavnika vlasti na lokalnu za koje se navodi da su donosioci odluka o sufinansiranju lokalnog medija.

Citat novinara sa fokus grupe: „Pre svega ne možeš da dobiješ bilo kakvu informaciju o radu opštine ili predsednika opštine ukoliko negativno izveštavaš i previše kritikuješ. A ako si lokalni medij i nemaš informaciju o lokalnim servisima, događanjima i sličnim stvarima, onda ne možeš da opstaneš. Nećeš dobiti ni intervju, neće te pozvati na konferenciju, neće te obavestavati, a povrh svega nećeš dobiti ni projektna sredstva.”

B2 Urediivačka nezavisnost u privatnim medijima

Da li su privatni mediji usvojili organizacione propise prema kojima se redakcije drže odvojeno i nezavisno od menadžera i marketinških odeljenja?

Privatni mediji u velikoj većini nemaju interne propise kojima posebno uređuju svoju unutrašnju organizaciju i kojima odvajaju redakciju od upravljanja i vlasništva. U Srbiji ne postoje ni zakonske ni samoregulatorne mere koje imaju kapacitet da osiguraju uređivačku neza-

⁸³ NDNV „Percepcije soci-ekonomskog položaja novinara i medijskih radnika u Vojvodini”, Novi Sad: 31.3.2021. <https://bit.ly/3ktrzIA>

⁸⁴ Ibid.

⁸⁵ Bojan Urdarević, „Istraživanje: Položaj i prava samostalnih novinara u Republici Srbiji”, NUNS, 2021. <https://nuns.rs/izvestaji/>

visnost medija. Kao jedna od posledica nedostatka internih uređivačkih propisa, u domaćim medijima su rasprostranjeni pritisci na uređivačku politiku, koji se najčešće realizuju ili preko vlasnika medija povezanih sa političarima, ili putem drugih vrsta pritisaka na novinare, što se dovodi u vezu sa visokom stopom njihove autocenzure.⁸⁶

Da li privatni mediji imaju usvojena druga pravila kojima se štiti uređivačka nezavisnost od vlasnika medija i upravljačkih tela? Da li se poštuju ta pravila?

Privatni mediji u većini nemaju druga pravila kojima štite uređivačku nezavisnost od vlasnika medija. Nepovećenje i politički interesi koji su direktno povezani sa ostvarivanjem profita su i dalje najčešći razlozi zbog kojih se ne usvajaju interna pravila o zaštiti uređivačke nezavisnosti, pa samim tim i delimične nezavisnosti redakcije od vlasnika i uprave. Veoma su retki primeri podeljene organizacije.⁸⁷

Da li redakcije privatnih medija imaju interne etičke kodekse ili se pridržavaju opšteg etičkog kodeksa?

Privatni mediji uglavnom nemaju etičke kodekse, te prihvataju etička pravila uređena Kodeksom novinara Srbije koji je usvojen od strane dva najveća novinarska udruženja NUNS-a i UNS-a. Članovi Asocijacije onlajn medija primenjuju Kodeks asocijacije onlajn medija.

Koji su najčešći oblici pritiska koji vlasnici i menadžeri medija vrše na redakcije ili pojedine novinare? Koji je najilustrativniji primer pritiska vlasnika ili menadžera medija na čitavu redakciju ili pojedinog novinara u proteklih godinu dana?

Novinari u privatnim medijima svakodnevno trpe različite vrste unutrašnjih pritisaka. Razlozi za ove pritiske su pre svega političke i finansijske prirode i direktno se vezuju za ostvarivanje profita kod privatnih medija. Prema stavovima stručnjaka i novinara, mediji su u svom izveštavanju manje objektivni, i pre svega ili kritički orijentisani ili sa druge strane pružaju podršku nosiocima vla-

sti.⁸⁸ U odnosu na ovakve smerove, gradi se i stepen očekivanja od zaposlenih novinara koji u određenom delu vodi i ka različitim oblicima cenzure. Od novinara se očekuju određeni tekstovi i način pisanja i to u velikoj meri utiče na njihov položaj u samom mediju. Posebna vrsta pritisaka i dalje se uočava sa unutrašnje strane iz samih medija, od strane upravljačkog dela ali i urednika koji često bivaju postavljeni kao politički pogodni, te kroz takozvanu meku cenzuru⁸⁹ kontrolišu pisanje novinara u medijima (dodeljivanje ili nedodeljivanje određenih priča, sindrom „praznog stola”, mobing, politički pritisk iznutra, dovode i do autocenzure).

B3 Uređivačka nezavisnost u javnim medijskim servisima

Da li javni medijski servisi imaju usvojene kodekse ponašanja novinara i uredničke nezavisnosti? Da li se novinari pridržavaju ovog kodeksa?

U Srbiji javni medijski servisi do sada nisu usvojili svoje posebne etičke kodekse u kojima bi bili sadržani principi izveštavanja za novinare. Zakonom o JMS propisana je uređivačka nezavisnost javnih medijskih servisa, a statuti u RTS i RTV predviđaju nezavisnost uređivačke politike i zabranu svakog oblika cenzure ili nezakonitog uticaja na redakciju i novinare. Urednici u javnim medijskim servisima su pod ogromnim uticajem i pritiskom predstavnika vlasti, a predviđena nezavisnost zapravo nikada nije ostvarena.⁹⁰ Javni medijski servisi su u grupi zarobljenih medija koji su pod kontrolom države ili u njenom vlasništvu.⁹¹ Potvrda tome je da medijski servisi u svom izveštavanju uglavnom stoje uz vlast, a izuzev pojedinačnih istupa novinara i prikrivene provokacije, izostaje ozbiljnija kritika i pitanja o radu predstavnika vlasti.

88 Ibid.

89 Prikrivena kontrola ili „meka cenzura“ (eng. soft censorship) je teško vidljiv i indirektan, ali veoma efikasan mehanizam kontrole medija koji umanjuje novinarsku nezavisnost, ograničava slobodu izražavanja i sužava demokratsku debatu. Tri osnovna oblika prikrivene kontrole su (prema podeli Open Society Institute Justice Initiative): zloupotreba javnih fondova i monopola; zloupotreba regulatorne i inspeksijske moći i paralegalni pritisci (licenciranje, poreske olakšice i sl.)

90 Istaknuto od strane novinara i medijskih stručnjaka koji su intervjuisani za potrebe istraživanja u januaru i februaru 2021. Obavljeno je 10 dubinskih intervjua i 3 fokus grupe na kojima je učestvovalo 25 novinarki i novinara.

91 Istraživački Centar za medije, podatke i društvo „Starje državnih medija – Globalna analiza uredničke nezavisnosti državnih medija i uvod u novu medijsku tipologiju”. <https://cmds.ceu.edu/sites/cmcs.ceu.hu/files/attachment/article/2091/thestateofstatemediapdf>

86 Istaknuto od strane novinara i medijskih stručnjaka koji su intervjuisani za potrebe istraživanja u januaru i februaru 2021. Obavljeno je 10 dubinskih intervjua i 3 fokus grupe na kojima je učestvovalo 25 novinarki i novinara.

87 Istaknuto od strane novinara i medijskih stručnjaka koji su intervjuisani za potrebe istraživanja u januaru i februaru 2021. Obavljeno je 10 dubinskih intervjua i 3 fokus grupe na kojima je učestvovalo 25 novinarki i novinara.

Da li organi javnih medijskih servisa imaju postavljena interna organizaciona pravila kako bi redakcije bile nezavisne od organa upravljanja? Da li se poštuju ta pravila?

U okviru javnih medijskih servisa nema posebnih internih organizacionih pravila kojima bi redakcije dobile veću nezavisnost u odnosu na upravljačka tela. Bez obzira na postojanje zakonskih odredaba, ova nezavisnost nije i dalje ostvarena. Urednici u JMS danas su pod ogromnim političkim pritiskom i uticajem, od javnosti se brane ćutanjem, a kritike ne utiču na promenu njihovog pravca uređivačkog rada.⁹²

Koji su najčešći oblici pritiska koji Vlada vrši na redakcije ili pojedine novinare u javnim medijskim servisima? Koji je najilustrativniji primer pritiska Vlade na rad čitavih redakcija ili pojedinih novinara u proteklih godinu dana?

Pritisci koji se vrše na novinare i medijske radnike u javnim medijskim servisima su drugačije prirode u odnosu na privatne medije. Izražen je veoma jak politički pritisak na urednike a samim tim i novinare, izostanak reakcije u vezi sa određenim temama i pitanjima, autocenzura i meka cenzura. Novinari koji su odbili da se povinuju zahtevima upravljačkog dela i uredništva i kritički se odnose prema odlukama predstavnika vlasti su u nemilosti, te ostaju potpuno skrajnuti u poslu koji obavljaju. Takvi novinari se godinama nalaze na platnim spiskovima JMS, uglavnom zbog većih problema koji bi medijski servisi imali usled otpuštanja.⁹³

B4 Urednička nezavisnost u neprofitnim medijima

Da li su neprofitni mediji usvojili kodeks ponašanja novinara i uređivačke nezavisnosti? Da li se novinari pridržavaju kodeksa? Koji su najčešći oblici pritiska na neprofitne medije?

Neprofitni mediji uglavnom nemaju svoje posebne etičke kodekse, već se pridržavaju Kodeksa novinara Srbije, ali su razvili interne dokumente kojima dodatno uređuju svoj rad. Centar za istraživačko novinarsko Srbije- CINS, Insajder, Balkanska istraživačka mreža – BIRN i portal

KRIK su razvili svoje interne akte, a BIRN ima i svoj etički kodeks. Neprofitni mediji strateški i uređivački poseduju više kapaciteta za postizanje optimalne uređivačke nezavisnosti, a razlog tome je njihov način organizacije.

Neprofitni mediji su predmet najvećeg broja pritisaka, kao na primer istraživački portali čiji su novinari zbog svog kritičkog odnosa i najčešće mete targetiranja, pritisaka i brutalnih napada od strane uglavnom provladinih medija i tabloida: od stavljanja u negativan kontekst i targetiranja u javnosti od strane najviših predstavnika vlasti ili novinara tabloidnih medija koji su naklonjeni vlastima, posebno u udarnim emisijama na medijima sa nacionalnom pokrivenošću, kampanja blaćenja, različitih organizovanih pritisaka i uvreda na društvenim mrežama, do uvreda koje novinari doživljavaju uživo na konferencijama za štampu, i zloupotreba institucija koje mogu da kontrolišu rad medija kao pravnih lica⁹⁴. Takođe, pretnje digitalnoj bezbednosti postale su sve veći problem i gotovo svakodnevnica. Istraživački novinari se gotovo redovno označavaju kao strani plaćenici, saradnici zapadnih ambasada, neko ko radi protiv interesa države, pa sve do nivoa saradnika kriminalnih grupa koji se sumnjivče za izvršenje najtežih krivičnih dela.⁹⁵

Koji je najilustrativniji primer pritiska na neprofitne medije?

Najteži primer pritiska na neprofitne medije su brutalni napadi provladinih tabloida koji su na naslovnim stranama svojih izdanja 10. marta objavili da osumnjičeni vođa kriminalne grupe Veljko Belivuk saraduje s portalom KRIK – da je to njegov „privatni medij“, s kojim ima „tajni dil“.⁹⁶ Ovako predočene informacije, iako deklarisane kao pritisci, ozbiljno su ugrozile bezbednost novinara u redakciji, jer su novinari na taj način povezani sa kriminalnom grupom koja je u „otvorenom mafijaškom ratu“ sa drugim klanovima, a građanima preneti potpuno netačna slika i stvorila konfuziju oko toga šta KRIK zapravo radi.

92 *Istaknuto od strane novinara i medijskih stručnjaka koji su intervjuisani za potrebe istraživanja u januaru i februaru 2021. Objavljeno je 10 dubinskih intervjua i 3 fokus grupe na kojima je učestvovalo 25 novinarki i novinara.*

93 *Ibid.*

94 *Ibid.*

95 *Safejournalists Bazanapada i pritisaka na novinare u 2021. godini.* <https://safejournalists.net/>

96 *Krik.rs, „Napadi na KRIK: „Mafijaško koljački portal“ koji je „opalio prvi metak u predsednika i državu“.* <https://bit.ly/3Lg0Jve>

Koliko slobode imaju novinari u odabiru vesti na kojima rade i u odluci koje aspekte priče treba naglasiti?

Sloboda kod odabira tema na kojima će novinari raditi u velikoj meri zavisi od medija u kojem su novinari angažovani, a pre svega organizacije i politike koja se sprovodi u tom mediju. U istraživačkim medijima i javnim medijskim servisima sloboda predlaganja tema je redovna. Novinari i urednici najčešće zajednički odlučuju o pričama koje pripremaju, međutim razlikuju se pristup temama i mogućnost da se u osetljivim oblastima odabere određena priča. U javnim medijskim servisima osetljive društveno-političke teme su vesti samo u onoj meri u kojoj drže bezbednu distancu od kritičkog stava prema nosiocima vlasti. Gotovo svaka tema je dobrodošla ukoliko ne komentariše odluke izvršne vlasti. Predstavnici vlasti i nosioci državnih funkcija često odbijaju da se kao sagovornici odazovu određenim medijima, što se u velikoj meri odražava i na same teme koje se obrađuju kao i pristup tim temama. Ono što je već godinama trend jeste jasna politička i ideološka orijentacija, posebno kako na osnovu odabira sagovornika, tako i odabirom tema i žanrova kojima će se date teme obrađivati i to se čini da ne zaobilazi nijedan medij, bez obzira na opredeljenost.⁹⁷

Koliko često novinari prisustvuju uređivačkim kolegijumima (uredničkim sastancima ili dodeljivanju zadataka izveštaićima)?

Novinari imaju svoju ulogu u radu redakcije i uredništva, kako kroz sastanke i kolegijume tako i na druge načine, međutim od medija u kojem rade i njegove politike rada zavisi i njihov realni uticaj u donošenju odluka o pisanju na određenu temu. U medijima u kojima radi manji broj zaposlenih novinari se angažuju kroz učešće na redakcijskim sastancima, dok u većim medijima uglavnom ne učestvuju, već se odvojeno dogovaraju sa svojim urednicima. U neprofitnim istraživačkim portalima u kojima je sloboda odlučivanja o odabiru vesti na mnogo višem nivou, postoji mnogo prisniji odnos i stalni dogovor sa urednicima. Sa druge strane, javni medijski servisi imaju rigidniju organizaciju.⁹⁸

Kakvi su stavovi novinara u vezi s novinarskom etikom?

Etika koju novinari poštuju i primenjuju je individualna stvar svakog pojedinačnog novinara i novinarkе, međutim u velikoj meri zavisi od medija u kojem je novinar angažovan. U tom smislu, veoma često se događa da se novinari, ponašaju u skladu sa politikom medija. Ovakvo ponašanje najčešće pravdaju neizvesnom situacijom i željom da zadrže poslove u medijima. Tabloidi krše gotovo sve etičke standarde, teško povređuju privatnost, podatke o ličnosti i ljudska prava građana o kojima se piše, iznose podatke iz zdravstvenih kartona građana, detalje o posebno teškim slučajevima kakvi su ubistva, nasilje nad decom i ženama, nestanke i druge teške prilike građana.⁹⁹ Iako često ne žele da pišu o određenim temama, novinari su prinuđeni da to čine, budući da urednici koji su pod pritiskom vlasnika i upravljača to od njih traže. Sa druge strane, i dalje je jasna distinkcija samih očekivanja u odnosu na medije u kojima novinar radi, što utiče na standarde koje novinari poštuju.

Koliko novinara prijavljuje cenzuru od strane urednika? Koliko novinara izveštava da su podlegli autocenzuri zbog straha, gubitka posla ili drugih rizika?

U Srbiji novinari ne prijavljuju slućajeve cenzure, ali izloženi su različitim oblicima. Autocenzura je gotovo trend i najčešći oblik cenzure u Srbiji. Povezuje se sa problemima ekonomske i finansijske prirode. Usled određenih posledica koje vide kod drugih kolega, novinari uočavaju moguće probleme koje i sami mogu da dožive. Ističe se i prikrivena cenzura i meka cenzura koje zavise pre svega od medija u kojem novinar radi. Politićki obojeni mediji upošljavaju novinare koji su svesni očekivanja i tema o kojima treba da pišu, te nema vidljivog direktnog ogranićavanja, već su novinari svesno autocenzurisani.¹⁰⁰

97 Istaknuto od strane novinara i medijskih stručnjaka koji su intervjuisani za potrebe istraživanja u januaru i februaru 2021. Obavljeno je 10 dubinskih intervjua i 3 fokus grupe na kojima je učestvovalo 25 novinarki i novinara.

98 Ibid.

99 Agencije BETA, „Novaković: Kodeks novinara se namerno krši, takmićenje tabloida u krvavim detaljima”, 31.12.2021. <https://bit.ly/38USALx>

100 Istaknuto od strane novinara i medijskih stručnjaka koji su intervjuisani za potrebe istraživanja u januaru i februaru 2021. Obavljeno je 10 dubinskih intervjua i 3 fokus grupe na kojima je učestvovalo 25 novinarki i novinara.

Da li novinarke rade u lošijim radnim uslovima u poređenju sa svojim kolegama? Da li potpisuju ugovore o radu jednako često kao i muškarci?

Položaj novinarki u radnom okruženju je pogoršan u odnosu na položaj novinara. Opšti je utisak da su novinarke u mnogo većem broju uposlene u medijima nego što je to slučaj sa kolegama novinarima. Međutim, veće angažovanje novinarki u medijima dovodi se u vezu sa lošijim položajem novinarstva kao zanimanja koje se u društvu tretira kao posao bez značajne pozicije moći sa veoma slabim statusom.¹⁰¹ Usled toga, muškarci te poslove jednostavno izbegavaju, što automatski vodi do njihove potražnje u branši, pa čak i boljeg položaja u samim medijima. Sa druge strane, zvanični podaci pokazuju gotovo jednak stepen uposlenosti gde su novinarke u nešto većoj prednosti u odnosu na svoje kolege. Usled konkurencije i položaja, novinarke su pod većim ekonomskim i finansijskim pritiscima nego novinari, ali i pritiscima koji su rezultat vrednosno i kulturološki tradicionalnih pogleda na njihovu ulogu kao žena. Novinarke su i dalje veoma nepoželjni uposlenici za poslodavce koji zastupaju netolerantne stavove o trudnoći i porodijskim odsustvima.

Da li žene imaju tendenciju da zauzimaju vodeće uredničke funkcije u redakcijama koliko i muškarci?

Iako se određeni broj žena nalazi na uredničkim pozicijama, u gotovo većini redakcija u kojima ima mnogo više žena, na tim pozicijama ipak preovlađuju muškarci. Razlog tome jeste položaj i pozicija moći urednika koja prema stavovima novinarki i novinara je primarniji cilj muškarcima. Tradicionalni konzervativniji stavovi i dalje utiču na to da se muškarci stavljaju u povoljniji položaj, a da se napredak novinarki ume vezivati i za seksističke razloge.¹⁰²

Kolike su plate novinarki u poređenju sa novinarima?

U odnosu na druge uslove rada i položaj, plate novinarki su gotovo identične platama novinara. Novinari i novinarke su stava da nema posebnih razlika koje bi uticale na disbalans u platama, čak ni zbog trenda uvećavanja broja novinarki u odnosu na novinare u redakcija-

ma. Ovaj trend se objašnjava većom zastupljenošću žena na slabije plaćenim poslovima u medijskoj industriji a najmanje ih ima na (bolje plaćenim) upravljačkim pozicijama u medijskim kućama.

Da li su novinarke predmet specifičnih pritisaka zasnovanih na polu?

Novinarke su mnogo više izložene rodno zasnovanim pritiscima u odnosu na kolege novinare. Takvi specifični pritisci su brojniji i ostavljaju veće posledice, kako primarno u odnosu na direktan pritisak, uvredu, mobing ili pretnju pa tako i u odnosu na posledice sekundarne viktimizacije nakon primarnog pritiska. Ispoljavaju se kako unutar same redakcije tako i od strane spoljnih faktora. Posebno su teški pritisci na internetu i društvenim mrežama (Instagramu i Tviteru), gde novinarke neretko bivaju uznemirene samo zbog toga to su žene, često bez bilo kakvog drugog povoda koji bi se vezao za njihov novinarski rad. Novinarke su predmet otvorenih neprikladnih komentara zbog svojih fizičkih osobina, načina na koji se oblače, izgledaju, tema kojima se bave na poslu ili u privatnom životu na profilima koji su dostupni na internetu, privatnih postova koje dele na društvenim mrežama. Predstavnici vlasti i drugi novinari posebno na tabloidnim medijima im se neprikladno obraćaju na konferencijama za štampu ili drugim događajima. Zbog ovakvog odnosa većina novinarki se oseća ugroženo, diskriminisano, često bez razumevanja i adekvatne podrške radne okoline, ali i porodica, što može da ostavi negativne posledice na njihov profesionalni rad i lični život.¹⁰³

¹⁰¹ Ibid.
¹⁰² Ibid.

¹⁰³ Istaknuto od strane novinara i medijskih stručnjaka koji su intervjuisani za potrebe istraživanja u januaru i februaru 2021. Obavljeno je 10 dubinskih intervjua i 3 fokus grupe na kojima je učestvovalo 25 novinarki i novinare.

C1 Statistika bezbednosti i nekažnjivosti

U 2021. godini u bazi napada na novinare Safejournalists mreže (Safejournalists.net), u Srbiji je registrovano ukupno 66 incidentnih događaja koji su zabeleženi kao slučajevi napada na novinare i medijske uposlenike. Republičko javno tužilaštvo je u skladu sa svojim podacima o primljenim krivičnim prijavama i obaveštenjima redovno objavljivalo podatke i zabeležilo manji broj napada.

Verbalne pretnje i uznemiravanja

Odlika 2021. godine je povećanje broja pretnji i uznemiravanje novinara praćenjem i agresivnim izjavama predstavnika vlasti. Zabeleženo je 20 slučajeva različitih oblika verbalnih pretnji i uznemiravanja, najčešće izrečenih putem interneta, odnosno društvenih mreža. Svakako najteži oblik predstavlja slučaj objavljivanja štampanih poternica za Isidorom Kovačević, novinarkom „Podrinjskih“, koje su deljene i postavljane na više lokacija u gradu Šapcu u Zapadnoj Srbiji. Poternice je pripremalo i delilo više lica koja se povezuju sa organizacijom nasilnih sukoba prema demonstrantima na ekološkim protestima u novembru 2021. godine. Slučaj je prijavljen policiji, a istraga je još uvek u toku. Težak pritisak i delom zloupotreba nadležnih organa poput javnog tužilaštva i policije od strane izvršne vlasti su i slučajevi pritisaka i zastrašivanja novinara protiv kojih su podnošene prekršajne prijave i koji su pozivani na informativne razgovore u sprovođenju predistražnih radnji gde su se sumnjičili za organizaciju nedozvoljenih protesta građana i ekoloških organizacija u novembru i decembru 2021. godine.

Pretnje po život i fizičku bezbednost novinara

Broj ozbiljnih verbalnih pretnji je u odnosu na prethodnu godinu uvećan, pa je ubeleženo 26 takva slučaja. Jedan od najtežih slučajeva je već pomenuto otvoreno zastrašivanje i targetiranje redakcije KRIK-a, praćeno drugim pretnjama prema novinarima, izazvano kontinuiranom i organizovanom javnom hajkom u kojoj je KRIK povezan sa jednom od najozloglašnijih kriminalnih grupa na Balkanu. Javno tužilaštvo i policija nisu povelili istragu u ovom slučaju, smatrajući da u skladu sa prihvaćenom praksom, nema elemenata ugrožavanja sigurnosti novinara. Novinari Marko Vidojković i Nenad Kulačin su zbog svog kritičkog stava prema postupcima predstavnika vlasti bili predmet više od 10 različitih ozbiljnih verbalnih pretnji po život i telo, dobijenih putem društvenih mreža ili fizički. Većina ovih postupaka je u toku, a u jednom je primenom oportuniteta određena i mera obaveznog lečenja izvršioca. Ove pretnje uglavnom su nastupale nakon targetiranja od strane najviših predstavnika vlasti.

Broj fizičkih napada

Broj fizičkih napada je u 2021. godini značajno opao, pa je zabeleženo 8 takvih slučajeva. Fizički napadi vezuju se za izveštavanje novinara sa različitih protesta i drugih događaja u kojima su se učesnici nasilno ponašali, posebno prema određenoj grupi kritički orijentisanih medija.

Broj i vrste ubistava novinara

Srbija je u poslednjih 26 godina svedočila izvršenju tri ubistva novinara. Jedini slučaj u kojem postoji napredak je rešavanje ubistva novinara Slavka Ćuruvije, glavnog urednika i vlasnika Dnevnog telegrafa, koje se dogodilo 1999. godine. Posle donete presude u 2019. godini, kojom je Specijalni sud u Beogradu doneo prvostepenu presudu i osudio četvoricu optuženih pripadnika nekadašnjeg Resora državne bezbednosti, kao i uloženi žalbi 07.09.2020. godine, Apelacioni sud u Beogradu usvojio je žalbe i poništio prvostepenu presudu. Ponovljeno suđenje započeto je u oktobru 2020. godine, a nakon više odloženih ročišta 02.12.2021. doneta je nova presuda. Sudsko veće Specijalnog suda je u ponovljenom postupku proglasilo krivim nekadašnje pripadnike Službe državne bezbednosti (SDB) Radomira Markovića, Milana Radonjića, Ratka Romića i Miroslava Kuraka, za ubistvo novinara i izdavača Slavka Ćuruvije. Sud je Radomira Markovića i Milana Radonjića osudio na po 30 godina zatvora, a Ratka Romića i Miroslava Kuraka na po 20 godina zatvora.

U slučaju iz 1994. godine, kada je nastradala Radislava Dada Vujašinović, novinarka magazina Duga, kao i drugom slučaju iz 2001. godine, kada je ubijen novinar Milan Pantić, dopisnik Večernjih novosti iz Jagodine, i dalje nema jasnog napretka. Oba slučaja se nalaze u predistražnom postupku, a posebno se ističe slučaj novinara Pantića koji se i posle tačno 20 godina nalazi u predistražnoj fazi. Više puta je isticano, posebno od strane predstavnika Komisije za ubistva novinara, da nadležno Tužilaštvo ima dovoljno podataka za nastavak procesuiranja i pripremu optužnice. Novinar Dejan Anastasijević nije dočekao razrešenje slučaja pokušaja ubistva na njega iz 2007. godine, koji se tada na sreću završio bez posledica. Slučaj se i dalje nalazi u predistražnoj fazi. Do danas nije rasvetljeno ko je izvršio napad, niti ko su bili njegovi naručioci.

Broj i vrste pretnji i napada na medijske institucije, organizacije, medije i udruženja novinara

Broj napada i pretnji medijskim kućama nije u prvom planu u poređenju sa drugim oblicima pretnji i napada, međutim 2021. godine zabeleženo je 12 takvih incidenata, najviše prema ekipama TV N1 koje su verbalno uznemiravane, fizički ometane, napadane i vređane, a takođe njihova oprema i imovina bila je predmet napada. Sa druge strane, praksa je pokazala da su određeni pritisci, targetiranja, zastrašivanja i pretnje novinarima zapravo indirektni napadi i na medijske kuće. Žestoke napade trpeli su i lokalni mediji, možda čak i sa većim posledicama. Najčešće su doživljavali hakerske DDOS napade, i to u precizno određeno vreme, nakon izveštavanja o posebnim temama ili u vreme kada je bilo neophodno da se izveštava o određenoj temi.

C2 Ponašanje institucija i političkih aktera u vezi sa zaštitom novinara

Postoje li posebne odredbe u zakonima ili drugim mehanizmima čiji je cilj podrška bezbednosti novinara, uživo i onlajn?

Krivični zakonik RS prepoznaje i štiti „lica koja obavljaju poslove od javnog značaja u oblasti informisanja u vezi sa poslovima koje obavljaju”, koja se odnose na novinare, medijske radnike ali i druga lica koja izveštavaju u javnom interesu. Zakonik u tom smislu prepoznaje tri krivična dela koja se u svojim posebnim delovima direktno odnose na ugrožavanje ili oštećivanje no-

Tabela 2: Broj registrovanih napada na novinare/ke u 2021. godini

Kategorije	Broj	Opis
<p>Verbalne pretnje, pritisci i uznemiravanje</p> <p>Verbalne pretnje i uznemiravanja uključuju:</p> <ul style="list-style-type: none"> - nadzor ili praćenje; - uznemirujuće telefonske pozive; - proizvoljno sudsko ili administrativno uznemiravanje; - agresivne izjave javnih zvaničnika; - druge oblike pritisaka koji mogu ugroziti sigurnost novinara u obavljanju svog posla. <p>Ove vrste pretnji ne uključuju mobing i maltretiranje u radnom okruženju.</p>	20	<ul style="list-style-type: none"> - Verbalne pretnje Jeleni Zorić ispred Suda - Nataši Kovačev nije dozvoljne ulazak u portu pravoslavne crkve u Srbobrunu - Verbalna pretnja an Tviteru Brankkci Stanković - Pritisak predstavnika vlasti na TV N1 - Pritisna list danas od strane predstavnika vlasti na onferencije za štampu - Teška kampanja u tablodima protiv Dinka Gruhonjića - Pretnje i vulgarne poruke Verici Marinčić na društvenoj mreži Fejsbuk - Pretnje i uvrede Dinku Gruhonjiću na Fejsbuku - Kampanja, pritisci i uvrede na račun KRIK-a od strnae narodnog poslanika na Tviteru - Pretnje portalu O21, zalepljenim plakatima sa porukama mržnje - Verbalne pretnje i uvrede Željku Veljkoviću na društvenim mrežama - Pritisak na Vuka Cvjića na televiziji od strane ministra unutrašnjih poslova - Različite uznemirujuće pretnje i poruke udruženju Transparentost Srbija i Nemanji Nenadiću - Verbalne pretnje Jovani Gligorijević i Snežani Čongradin na Tviteru - Pritisak na Milenu Dimić od strane policije - Izbacivanje Save Majstorova iz sale skupštine opštine Sombor od strane obezbeđenja - Uznemiravanje i pritisci na Gorana Jevremovića u Jagodini od strane službenika policije - Nova uznemiravanja i pritisci na Milenu Dimić u Vranju od strane policije - Pretnja nanošenjem povreda Stojanu Markoviću u komentarima na portalu Ozon - Teški pritisci i brutalna kampanja protiv Isidore Kovačević
<p>Pretnje smrću i fizičkoj bezbednosti novinara</p> <p>Ovo može uključivati:</p> <ul style="list-style-type: none"> - pretnje ubistvima novinara, njihovih prijatelja, porodica ili izvora informacija; - referiranje na nanošenje fizičkih povreda novinarima, prijateljima novinara, njihovim porodicama ili izvorima. <p>Pretnje mogu biti:</p> <ul style="list-style-type: none"> - upućene direktno ili putem trećih lica; - upućene elektronskim putem ili putem komunikacije licem u lice; - implicitne kao i eksplicitne. 	26	<ul style="list-style-type: none"> - Verbalne pretnje Jeleni Zorić ispred Suda za organizovani kriminal - Pretnje smrću redakciji Zoomer-a i Tamari Urošević - Pretnje teškim telesonim povredama na internetu Vojislavu Milovančeviću - Pretnje teškim napadom na portalu Podrinjskih, uredniku Ivanu Kovačeviću - Pretnje napadom i proganjanje Ivana Ivanovića - Pretnje smrću Gordani Uzelac na Instagramu - Pretnje smrću Draganu Vučićeviću u komentarima na portalu Informera - Pretnje smrću redakciji portala NS Uživo,porukom ispisanom na zidu zgrade - Pretnje Žaklini Tatalović napadima na društvenim mrežama - Pretnje Dejanu Kožulu na Instagramu zbog napisanih komentara o objavljenoj fotografiji - Pretnje Dejanu Kožulu na durštvenoj mreži Instagram - Direktna pretnja ubistvom Marku Vidojkoviću na Instagramu - Gojku Vlaoviću i redakciji Danasa prečeno je u komentarima na Fejsbuku - Nenadu Kulačinu i Marku Vidojkoviću prečeno napadom od strane Aleksandra Šapića u gostovanju na TV PINK - SMS pretnje Aleksandru Stankovu od strane Sime Spasića - Direktna pretnja Zoranu Sekuliću na Fejsbuku - Teške pretnje Marku Vidojkoviću i Nenadu Kulačinu na Fejsbuku - Teške pretnje i govor mržnje Marku Vidojkoviću i Nenadu Kulačinu na Fejsbuku - Pretnje i uvrede Marku Vidojkoviću i Nenadu Kulačinu na zvaničnoj You Tube stranici kanala Dobar, loš, zao - Teška pretnja Marku Vidojkoviću i Nenadu Kulačinu na mreži Tik Tok - Pretnje Nenadu Kulačinu izrečene direktno njegovoj majci u Boru - Direktna pretnja Marku Vidojkoviću na Fejsbuku - Direktna pretnja Nenadu Kulačinu i Marku Vidojkoviću na Fejsbuku - Pretnja Marku Vidojkoivću na Tviteru - Pretnje smrću redakciji KRIK-a na Tviteru - Verbalne pretnje redakciji TV N1 na društvenim mrežama - Poziv na upad u redakciju TV N1 i napad na novinare na Tviteru
<p>Napadi na novinare</p> <p>Vrste stvarnih napada mogu uključivati stvarnu fizičku ili mentalnu povredu, otmicu, upad u kuće/kancelarije, zaplenjenu opremu, samovoljno zadržavanje, neuspešne pokušaje atentata itd.</p>	8	<ul style="list-style-type: none"> - Dejanu Kožulu probušene sve četiri gume na automobilu - Napad i pretnja Milanu Jovanoviću, ograničavanje kretanja - Fizička i verbalna pretnja, ograničavanje kretanja novinarki Zorici Radulović od strane poznatog fudbalera na ulici - Fizički napad na Milana Nikića na regionalnom putu za vreme ekoloških protesta - Fizički napad i otmiranje opreme fotoreporteta Andrije Vukelića - Fizički nasrtaj na Aleksandra Milinkovića, i udarci po opremi - Vladimir Šper poprskan biber sprejem od strane nepoznatih lica koja su provocirala okupljene građane u Novom Sadu - Fizički napad i udarci Davoru Lukaču u Beogradu za vreme protesta od strane nepoznatih lica koja su provocirala građane

Kategorije	Broj	Opis
Ubistva novinara (u poslednjih 15-20 godina) Vrste ubistava mogu uključivati ubistva novinara u unakrsnoj vatri, atentate, ubistvo u eksploziji.	1	– Milan Pantić ubijen brutalnim udarcima metalnom šipkom, u Jagodini 11.06.2001. godine.
Pretnje i napadi na medijske institucije, organizacije, medije i udruženja novinara Stvarni napadi na imovinu medija i organizacija, njihovo osoblje, zaplenjenu opremu, agresivne izjave javnih zvaničnika itd. Takođe, pretnje i napadi mogu da uključuju neke od gore navedenih kategorija.	12	<ul style="list-style-type: none"> – Težak pritisak na TV N1 na konferenciji za štampu Vlade RS – Napad na list Danas od strane predstavnika vlasti – Teški pritisci i targetiranje portala KRIK od strane tabloidnih televizija i povezivanje sa kriminalnim klanovima – Pritisci od strane naronih poslanika za skupštinskom govornicom na račun portala KRIK o navodnim vezama sa mafijaškim klanovima – Pritisci i targetiranje redakcije TV N1 od strane premijerke RS – Govor mržnje i pritisci na list Nova, od strane narodne poslanice u parlamentu – Težak pritisak i targetiranje lista Danas od strane predsednika RS u obražanju uživo na TV Pink – Pritisak na rad resavskog poštovoša od strane lokalnog predsednika opštine – Napadi i targetiranje KRIK-a u tabloidima zbog objavljivanja delova iskaza sa Veljkom Belivukom – Pritisak na list Danas i povezivanje sa organizovanim kriminalnim grupama – Pritisak na list Danas i ponovno povezivanje sa organizovanim kriminalnim grupama – Organizovane targetiranje i napadi na više medija i udruženja, pravljenje „spiskova“ od strane tabloida

vinara.¹⁰⁴ Kroz rad Stalne radne grupe za podizanje nivoa bezbednosti novinara (u daljem tekstu: SRG) prepoznato je 27 novih posebnih krivičnih dela koja se prilikom prijavljivanja incidentnih događaja i daljeg postupanja od strane nadležnih javnih tužilaštava i MUP-a mogu razmatrati kao neka dela koja se čine na štetu novinara.¹⁰⁵ Najvažniji i najefikasniji mehanizam je razvijen u okviru Stalne radne grupe za bezbednost novinara koju čine RJT, MUP i sedam novinarskih udruženja i asocijacija. U okviru grupe je razvijen sistem kontakt tačaka za prijavu i praćenje incidentnih događaja na štetu novinara koji prijavljuje i proverava tok postupaka koji su pokrenuti i reaguje u slučaju uočavanja određenih nepravilnosti. U 2021. godini veoma aktivna je bila i Radna grupa za bezbednost novinara koju čine predstavnici Vlade, ministarstva koja se u skladu sa svojim nadležnostima bave pitanjima bezbednosti novinara, predstavnici javnog tužilaštva, MUP-a, novinarskih i medijskih udruženja, udruženja sudija i tužilaca i novinarskih sindikata. Grupa koja radi pod okriljem Vlade RS pokazala je efikasnost u određenim slučajevima u kojima je korisna reakcija predstavnika izvršne vlasti preko svojih kanala u koordinaciji sa drugim predstavnicima grupe, kako bi se sanirala šteta naneta novinarima ili pokrenulo rešavanje problema pred drugim nadležnim organima na inicijati-

vu same grupe, premijerke ili Vlade. Na ovaj način kroz praksu se uobličava određeni mehanizam koji ova grupa može efikasno da primeni.

Postoje li dokumenti (protokoli, poslovnici itd.) koje su usvojile državne institucije i koji daju dodatne smernice vojsci i policiji kako da postupaju sa novinarima?

U okviru rada Stalne radne grupe, kao jedan od rezultata postignutih dogovora o uvođenju sistema kontakt tačaka i novih 27 krivičnih dela koja se mogu razmatrati kao dela učinjena na štetu novinara, izrađena su interna uputstva od strane MUP-a i Republičkog javnog tužilaštva sa ciljem unapređivanja sistema prijema prijavi i postupanja u slučajevima napada na novinare. Uputstvo MUP-a podrazumeva hitno postupanje policijskih službenika u slučajevima napada na novinare, povezivanje postupajućih službenika sa kontakt tačkama, bolju internu kontrolu postupka i izveštavanje oštećenih. RJT je donelo Opšte obavezno uputstvo čiju osnovu čini krivično delo ugrožavanja sigurnosti iz člana 138, stav 3 Krivičnog zakonika. Uputstvo je u praksi ubrzalo postupanje javnih tužilaca na period od 24 časa do 48 časova od preuzimanja predmeta, povećalo broj kontakt tačaka u svakom javnom tužilaštvu, beleženje posebnih evidencija, ali i mogućnost pokretanja disciplinskog postupka protiv javnog tužioca koji ne postupi po odredbama obaveznog uputstva.¹⁰⁶ Sam dokument je pokazao direktan napredak putem prepoznavanja potrebe

¹⁰⁴ Tri krivična dela koja se odnose na ugrožavanje sigurnosti lica koje obavlja poslove od javnog značaja u oblasti informisanja u vezi sa poslovima koje obavlja: „Ugrožavanje sigurnosti“ iz člana 138, stav 3, „Teško ubistvo“ iz člana 114, stav 1, tačka 8 i „Teška telesna povreda“ iz člana 121, stav 6 Krivičnog zakonika.

¹⁰⁵ Udruženje novinara Srbije, Nezavisno udruženje novinara Srbije, Nezavisno društvo novinara Vojvodine, Asocijacija nezavisnih elektronskih medija, Asocijacija medija, Asocijacija onlajn medija i Udruženje novinara Vojvodine (čiji je rad u međuvremenu zamrznut uz potonji izlazak iz Sporazuma i Stalne radne grupe).

¹⁰⁶ Zakon o javnom tužilaštvu, „Činjenje disciplinskog prekršaja“ iz člana 104, stav 1, tačka 4. i 5.

hitnog postupanja i šireg sagledavanja problema napada na novinare, što se u nekoliko slučajeva pokazalo i u praksi, posebno kroz primenu prema javnim tužiocima koji nisu preduzeli odgovarajuće radnje.

Postoje li mehanizmi za praćenje i izveštavanje o pretnjama, uznemiravanju i nasilju prema novinarima? Objavljuju li državne institucije podatke o napadima na novinare i nekažnjavanju?

Evidencije napada na novinare od 2016. godine vode Republičko javno tužilaštvo (RJT) i Ministarstvo unutrašnjih poslova. RJT na mesečnom nivou izrađuje Bilten – obaveštenje o postupanju javnih tužilaštava u vezi sa krivičnim delima izvršenim na štetu novinara i dostavlja ga svim članovima Stalne radne grupe. Na kraju kalendarske godine sumiraju se i objavljuju podaci o ukupnom broju slučajeva, kao i statistički podaci o promenama u odnosu na prethodne godine koji se objavljuju na posebno istaknutoj stranici u okviru zvaničnog sajta RJT.¹⁰⁷ MUP svoje evidencije vodi interno i ne objavljuje zvanično podatke o napadima na novinare. Radna grupa za izradu platforme za beleženje napada i pritisaka do sada je razvila klasifikaciju slučajeva koji će se beležiti i pripremila bazu napada i pritisaka. Posebni mehanizmi za praćenje slučajeva razvijeni su i u okviru sistema kontakt osoba iz novinarskih udruženja i asocijacija, kontakt tačaka javnih tužilaca i službenika MUP-a preko Stalne radne grupe za bezbednost novinara. Kontakt tačke prate i izveštavaju i razmatraju slučajeve napada. Sličan sistem razvijen je i u okviru Radne grupe pod okriljem Vlade RS, koja takođe prati, razmatra i izveštava o slučajevima napada i pretnji. Najvažniji mehanizam za praćenje i izveštavanje o slučajevima pretnji i napada na novinare i dalje su novinarska udruženja i asocijacija koja prikupljaju, objavljuju podatke i reaguju saopštenjima na uočene događaje. NUNS i UNS već godinama beleže slučajeve napada u svoje baze. Poseban portal „Bezbedni novinari“ ima za cilj da na jednom mestu obezbedi što veći broj informacija od važnosti za rad novinara, od smernica za pomoć i relevantne prakse do SOS linije za prijavljivanje slučajeva i podataka o kontakt tačkama kod nadležnih organa.¹⁰⁸

Da li državne institucije prepoznaju napade na bezbednost novinara kao kršenje slobode izražavanja i krivičnog zakonika? Daju li vladini zvaničnici jasne izjave u kojima osuđuju napade na novinare?

Državne institucije prepoznaju napade na novinare kroz krivična dela predviđena Krivičnim zakonikom i Zakonom o remećenju javnog reda i mira, kod kojeg se u blažim slučajevima prepoznaju i kroz postojeće prekršaje. Osnivanje novih radnih grupa za bezbednost na temelju uspešnosti Stalne radne grupe za bezbednost novinara pokazuje da država na određeni način prepoznaje postojanje problema bezbednosti novinara i put koji smatraju efikasnim, kojim treba da se ide. Međutim, bez obzira na površinski čvrste odluke i uspostavljanje mehanizama koji su se pokazali donekle uspešnim, i dalje nema jednakih stavova i potpune neselektivne efikasnosti prema svim slučajevima napada na novinare. Predstavnici vlasti se često ne oglašavaju u pojedinim slučajevima, kada su na meti kritički orijentisani mediji, a neretko i sami iniciraju oštre napade. Selektivna i periodična reakcija, izostanak oštrog izjava na ozbiljne pritiske, targetiranja i optužbe prema novinarima govori o izostanku prepoznavanja napada kao kršenja slobode izražavanja.

Da li državne institucije saraduju sa novinarskim organizacijama po pitanjima bezbednosti novinara?

Državne institucije saraduju sa novinarskim udruženjima najčešće preko radnih grupa za bezbednost novinara i direktnom komunikacijom preko kontakt tačaka u novinarskim udruženjima i asocijacijama, koje su se pokazale kao dobar vid komunikacije i saradnje. Udruženja smatraju da država i pored uspostavljanja saradnje i održavanja komunikacije pokušava da prikaže određeni stepen aktivnosti koje bi trebalo da reše probleme napada i odnosa prema novinarima, međutim da to predstavlja način da se međunarodnim faktorima prikaže razumevanje i rešavanje pitanja bezbednosti novinarki i novinara.

Da li državne institucije u slučajevima elektronskog nadzora poštuju slobodu izražavanja i privatnost? Koji je najnoviji slučaj elektronskog nadzora nad novinarima?

Nadzor nad elektronskim komunikacijama uređen je posebnim propisima koji precizno opisuju načine i slučajeve u kojima je to moguće činiti, kako se nadzor pri-

¹⁰⁷ RJT, Bezbednost novinara. <http://www.rjt.gov.rs/sr/bezbednost-novinar>

¹⁰⁸ Ibid.

menjuje.¹⁰⁹ Sa druge strane, u Srbiji nikakvim posebnim zakonom nije uređena oblast proizvodnje, prometa i korišćenja opreme za tajno prikupljanje podataka. U tom pogledu iznose se sumnje da se u Srbiji već upotrebljava oprema za tajno prikupljanje podataka građana. U 2021. godini nisu zabeleženi zvanični slučajevi elektronskog nadzora nad radom novinara.

C3 Efikasnost pravosudnog sistema u vezi s pretnjama i nasiljem nad novinarima

Da li postoje posebne jedinice u sistemu pravosuđa posvećene istragama i krivičnom gonjenju pretnji i nasilja nad novinarima?

U Srbiji od 2013. godine postoji Komisija za razmatranje činjenica do kojih se došlo u istragama koje su vođene povodom ubistava novinara Slavka Ćuruvije, Milana Pantića i Dade Vujasinović. Osnovana je od strane Vlade RS, a zadatak joj je da utvrdi plan i dinamiku prikupljanja činjenica, kao i druge okolnosti u vezi sa istragama o ubistvima, ali i da ostvari saradnju sa organima nadležnim za vođenje tih istraga, da na osnovu dobijenih informacija sačini pregled dosadašnjeg toka vođenih istraga, da iznese mišljenje o delotvornom načinu na koji bi se vođenje istrage moglo unaprediti i da predloži konkretne mere koje bi trebalo preduzeti. Komisija je u vezi sa slučajem ubistva novinara Milana Pantića sačinila i dostavila izveštaj koji sadrži korisne podatke o sprovođenju policijske istrage, što međutim nije dalo rezultata na nadležno javno tužilaštvo jer se postupak posle 20 godina od ubistva i dalje nalazi u predistražnoj fazi. Slična situacija je i u slučaju ubistva novinark Dade Vujasinović.

Da li državno tužilaštvo i Ministarstvo unutrašnjih poslova imaju odgovarajuće resurse za pokrivanje istraga pretnji i nasilja nad novinarima?

Republičko javno tužilaštvo i MUP obezbeđuju dobre resurse za rešavanje problema bezbednosti novinara. RJT je tužilačkim Obaveznim uputstvom predvideo ukupno 113 kontakt tačkaka za bezbednost novinara u osnovnim, višim i apelacionom javnom tužilaštvu, što čini veoma dobar kapacitet za rad.¹¹⁰ Sa druge strane MUP raspolaze sa oko stotinu policijskih službenika – kontakt tačkaka na različitim nivoima u područnim, grad-

skim i opštinskim policijskim upravama koje su zadužene da prate postupanje u slučajevima u kojima su po prijavi oštećeni novinari. I dalje je kod službenika policije, posebno na nižim nivoima, vidljiv nedostatak znanja o položaju i teškoćama sa kojima se novinari suočavaju u obavljanju novinarskog posla. Najefikasniji resurs za podršku novinarima i dalje predstavljaju visoki predstavnici RJT-a i MUP-a u radnim grupama za bezbednost novinara. RJT obezbeđuje otvoren kanal komunikacije sa novinarskim udruženjima koja prijavljuju i interesuju se za tok tužilačkih istraga, dok je od strane MUP-a znatno poboljšana komunikacija, razmena informacija i unapređena saradnja sa novinarskim udruženjima.

Da li se istrage zločina protiv novinara, uključujući zastrašivanje i pretnje, istražuju brzo, nepristrasno i efikasno?

Istrage prijavljenih incidentnih događaja na štetu novinara se pokreću brzo i efektivno, međutim u narednim fazama postupaka, u zavisnosti od slučaja do slučaja, značajno se usporavaju. Predstavnici nadležnih organa, posebno javnog tužilaštva za visokotehnoški kriminal, pristupaju primljenim slučajevima veoma brzo, u skladu sa predviđenim uputstvima. Sa druge strane, podizanje optužnica, stavovi tužilaca i policije po određenim krivično-pravnim pitanjima i prikupljanje dokaza često izazivaju nezadovoljstvo kod oštećenih novinara i stručne javnosti. Slučajevi zastrašivanja se istražuju ukoliko su prijavljeni, međutim veoma retko se dalje gone zbog pravnih stavova koji zastrašivanje ne prepoznaju kroz neko od postojećih krivičnih dela. Utisak selektivnosti i neefikasnost u pojedinim predmetima otkrivaju brojne probleme kod razumevanja krivičnih dela prema novinarima, a odluke u strateški veoma važnim slučajevima i dalje ukazuju na probleme u srednjim i kasnijim fazama sprovođenja istraga. Najveći broj slučajeva ne doprova do sudova.

Da li se pružaju mere zaštite novinarima kada su potrebne kao odgovor na verodostojne pretnje njihovoj fizičkoj sigurnosti?

Mere zaštite koje se pružaju novinarima veoma često nisu uvek u skladu sa pretnjama koje trpe. Pored pojedinačnih slučajeva u kojima se pokazuje neophodna reakcija, brojni su primeri neadekvatne zaštite, produženih posledica primarne i posebno ozbiljni oblici sekundarne viktimizacije. Odgovori institucija i reakcije su veoma često selektivne, širokog spektra, od potpunog razumevanja do ignorisanja. Kao jedan od najdrastičnijih primera neadekvatne zaštite je ukidanje policijske zaštite novinaru Milanu Jovanoviću kome je zapaljena kuća, za šta je prvostepeno osuđeno više lica. Jovanoviću je nakon nekoliko meseci i posle više reakcija predstavnika novinarskih udruženja i asocijacija vraćena policijska zašti-

¹⁰⁹ Zakonik o krivičnom postupku, članovi od 161. do 173.

¹¹⁰ Bezbedni novinari, „Tužilaštvo“, <https://bezbedninovinari.rs/article/24/tuzilastvo>

ta. A veoma težak slučaj za koji nema adekvatnih mera je targetiranje i zastrašivanje redakcije portala KRIK koju su povezali sa jednom od najopasnijih kriminalnih grupa na Balkanu kao njihovim finansijerima. U javnosti su se pojavile oprečne izjave, izostanak reakcije nadležnih organa i izostanak osuda od strane predstavnika vlasti. U prilog podizanju stepena odgovornosti, promene odnosa prema žrtvama i smanjenju sekundarne viktimizacije, MUP je usvojio interne akte za postupanje predstavnika policije sa žrtvama krivičnih dela u vezi sa unapređenjem položaja žrtava i svedoka krivičnih dela. Ove instrukcije biće obavezujuće za sve policijske službenike prilikom informisanja i procenjivanja rizika ranjivosti i potrebe za merama zaštite i podrške.

Da li se u slučajevima pravosnažnih presuda sankcije izriču samo počiniocima ili i podstrekačima /nalogodavcima?

Sudska praksa u svom postupanju po podnetim optužnicama i donošenju odluka i dalje pokazuje različite rezultate. Sistemski važni slučajevi (poput slučaja ubistva Slavka Ćuruvije i paljenja kuće Milana Jovanovića) doživeli su krah pred različitim sudskim instancama, a postupci su vraćeni na ponovna suđenja usled ogromnih propusta. Bez obzira na to, dobar pokazatelj je spremnost da se ovakve presude izriču. Upravo u navedenim slučajevima izrečene su presude ne samo direktnim izvršiocima, već i nalogodavcima i podstrekačima. Međutim, i dalje je osnovni problem shvatanje bića po-

jedinih krivičnih dela od strane sudija, posebno krivičnog dela ugrožavanja sigurnosti ili proganjanja kao najčešćeg oblika napada na novinare. To je i dalje jedan od osnovnih razloga zbog kojih se tužioci veoma teško odlučuju na podizanje optužnica. Nije došlo do očekivane promene prakse, pa slučajevi i dalje teško dolaze pred sud.

Da li institucije organizuju odgovarajuće obuke za policiju, tužioce, advokate i sudije u vezi sa zaštitom slobode izražavanja i novinarima? Organizuju li treninge u saradnji sa udruženjima novinara?

Radionice i obuke se uglavnom organizuju kao deo međunarodnih projekata, pa je u 2021. godini u organizaciji Saveta Evrope za kontakt tačke – pripadnike MUP-a sprovedena prva od više planiranih radionica i obuka u cilju razumevanja problema sa kojima se susreću novinari, podizanja kapaciteta u vezi sa procedurama i krivičnim delima. Radionice i treninzi uključuju i aktivno učešće novinarskih udruženja. Sporazum o saradnji i merama za podizanje nivoa bezbednosti novinara predviđa obuke za pripadnike tužilaštva i policije sa ciljem da se obezbedi bolje razumevanje specifične problematike i efikasnije postupanje od strane nadležnih organa u slučajevima ugrožavanja bezbednosti novinara. U skladu sa Sporazumom uz Podršku Misije OEBS u Srbiji, konsultativni sastanci i razmena iskustava između tužilaca, policije i novinara sprovode se od 2018. godine.

Tabela 3: Hronika najtežih sudskih slučajeva koji se odnose na novinare/ke u poslednjih 5 godina

Godina	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.
Slučaj					
KRIK Nakon istraživanja imovine državnih funkcionera 15.07.2016. putem društvenih mreža redakcija KRIK-a je primila pretnje da ih „treba postrojiti i streljati kao strane agente u Srbiji“.	<ul style="list-style-type: none"> – Slučaj je u toku pred tužilaštvom. – Upućena zamolnica za pružanje međunarodne pravne pomoći. 	<ul style="list-style-type: none"> – Slučaj je u toku pred tužilaštvom. – Upućena zamolnica za pružanje međunarodne pravne pomoći. 	<ul style="list-style-type: none"> – Slučaj je u toku pred tužilaštvom. – Upućena zamolnica za pružanje međunarodne pravne pomoći. 	Postupak i dalje u toku. Bez napretka.	Postupak i dalje u toku. Bez napretka.
Slobodan Georgiev Pretnje su upućene 09.09.2016. na društvenoj mreži Tviter, nakon što je napisao komentar u vezi sa naslovnom stranom jednog dnevnog lista.	<ul style="list-style-type: none"> – Postupak pred tužilaštvom je u toku. – Sprovedenje dokaznih radnji. 	<ul style="list-style-type: none"> – U toku postupak primene oportuniteta. 			
Nihad Ibrahimkadić Novinar je 05.01.2017. povređen u napadu u blizini železničke stanice u Beogradu.	<ul style="list-style-type: none"> – Slučaj je prijavljen policiji. 	<ul style="list-style-type: none"> – U odnosu na dva lica odbačene krivične prijave. – Predmet prebačen u evidenciju nepoznatih počinitelaca – Nastavljeno preduzimanje dokaznih radnji. 	<ul style="list-style-type: none"> – Slučaj je u toku pred tužilaštvom, u evidenciji nepoznatih učinilaca krivičnih dela. 	Postupak i dalje u toku. Bez napretka.	Postupak i dalje u toku. Bez napretka.
Grupa novinara Više novinara je napadnuto ispred Skupštine Republike Srbije dok su izveštavali sa javnog skupa tokom inauguracije novog predsednika Srbije Aleksandra Vučića	<ul style="list-style-type: none"> – Jedan slučaj je prijavljen Prvom osnovnom javnom tužilaštvu. – Tužilaštvo je proširilo slučaj na sve novinare koji su napadnuti na tom događaju. – Tužilaštvo je donelo rešenje o odbačaju krivične prijave. – Uložen je prigovor od strane jedne novinarkе. – Više javno tužilaštvo u Beogradu prihvatilo je prigovor i predmet vratilo Prvom osnovnom javnom tužilaštvu radi preduzimanja svih neophodnih dokaznih radnji. 	<ul style="list-style-type: none"> – Prvo osnovno javno tužilaštvo je po drugi put donelo rešenje kojim se odbacuje krivična prijava, – Nije uložen prigovor 	O slučaju se raspravljalo u Stalnoj radnoj grupi za bezbednost novinara. Jedna od iznetih informacija je i da se niko od napadnutih novinara nije žalio na postupanje pripadnika MUP-a za vreme inauguracije.		
Marija Vučić Nakon objavljivanja teksta putem društvene mreže Fejsbuk, novinarka je 24.06.2017. primila pretnje: „Kamenjarko, ici ćeš pod mač ubrzo.“	<ul style="list-style-type: none"> – Slučaj je prijavljen tužilaštvu i policiji. 	<ul style="list-style-type: none"> – Slučaj je u toku pred tužilaštvom, u evidenciji nepoznatih učinilaca krivičnih dela. 	<ul style="list-style-type: none"> – Slučaj je u toku pred tužilaštvom, u evidenciji nepoznatih učinilaca krivičnih dela. 	Postupak i dalje u toku, bez napretka.	Postupak i dalje u toku, bez napretka.

Godina	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.
Slučaj					
Dragana Pećo Novinarki Dragani Pećo 07.07.2017. obijen je stan dok je ona bila van Beograda.	– Slučaj je prijavljen policiji koja je odmah obavila uviđaj.	– Slučaj je u toku pred tužilaštvom, u evidenciji nepoznatih učinilaca krivičnih dela.	– Slučaj je u toku pred tužilaštvom, u evidenciji nepoznatih učinilaca krivičnih dela.	Postupak i dalje u toku, bez napretka.	Postupak i dalje u toku, bez napretka.
Željko Matorčević 09.10.2018. novinara je fizički napala neidentifikovana osoba.	– Slučaj je prijavljen policiji.	– Slučaj je prijavljen policiji.	– Tužilaštvo je donelo rešenje o odbačaju krivične prijave. – Uložen je prigovor od strane oštećenog. – Usvojen prigovor, zakazan nastavak sprovođenja dokaznih radnji.	Nakon preduzimanja dodatnih dokaznih radnji, doneto je rešenje o odbačaju krivične prijave protiv prijavljenog lica. Predmet je zaveden u evidenciju nepoznatih izvršilaca do otkrivanja identiteta i preduzimanja daljih dokaznih radnji.	Nema napretka. Predmet se i dalje nalazi u evidenciji nepoznatih izvršilaca do otkrivanja identiteta i preduzimanja daljih dokaznih radnji.
Milan Jovanović Novinaru je 12.12.2018. najpre zapaljena garaža, a vatra se proširila na celu porodičnu kuću u Grockoj.	– Slučaj je prijavljen policiji.	– Slučaj je prijavljen policiji.	– Drugo osnovno javno tužilaštvo u Beogradu je podnelo optužni akt. – Sudski postupak je u toku. – Od ukupno 7 glavnih pretresa, održana su samo tri.	Održano je 8 ročišta. Dragoljub Simonović, osuđen je prvostepenom presudom 23. februara, na četiri godine i tri meseca zatvora. Drugi osnovni sud u Beogradu izrekao je istu kaznu i Aleksandru Marinković koji je u bekstvu, kao neposrednom izvršiocu za koga je utvrđeno da je ubacio molotovljev koktel u garažu Jovanovićeve kuće. Na četiri godine osuđen je Vladimir Mihailović za koga je utvrđeno da je kao posrednik pronašao izvršioca dela.	Apelacioni sud po žalbi osuđenih poništio prvostepenu presudu. U toku je ponovno suđenje pred prvostepenim sudom.
Žikica Stevanović Novinar je brutalno pretučen od strane pripadnika Žandarmerije MUP-a za vreme nasilnih demonstracija 07.07.2020. godine. Stevanović je zadobio više teških udaraca, posebno u predelu glave iako je pokazivao novinarsku legitimaciju.				Podneta krivična prijava zbog zlostavljanja. Postupak u toku. U okviru MUP-a vodi se unutrašnja kontrola u postupanju službenika Žandarmerije	Postupak i dalje u toku. Unutrašnja kontrola MUP-a još uvek traje.
Andrija Vukelić Fotoreporter je brutalno pretučen nakon što je pokušao da načini fotografije sa skupa sipmatizera SNS-a u Šapcu 29.11.2021. Vukelić je gotovo ličnovan od grupe ljudi, pri čemu je zadobio više udaraca po glavi i telu, i ukraden mu je aparat.					Fotoreporter je prijavio fizički napad direktno u policijskoj stanici. Postupak je još uvek u toku.

Zaključci

A. Pravo na slobodu medija i slobodu izražavanja zagantovano je propisima. Pravni okviri koji uređuju zaštitu osnovnih prava su uspostavljeni, međutim realizacija nije ni blizu željenog nivoa, što je uslovalo izmene. Izrađen je Nacrt izmena i dopuna ZJIM koji odstupa od ciljeva Medijske strategije sa kojom su se medijska udruženja složila, kao i od Akcionog plana za njeno sprovođenje, a predvideo je i takozvana „alternativna rešenja”. Regulator ne izvršava svoje funkcije nezavisno i pod velikim je uticajem vlasti, a svoje nadležnosti primenjuje često tako da određene subjekte stavlja u povoljniji položaj u odnosu na druge. Državno oglašavanje u medijima utiče na njihovu uređivačku nezavisnost. Institucije objavljuju samo podatke za koje postoji zakonska obaveza. Zakonski okvir predviđa projektno sufinansiranje i to kroz javne konkurse sa ciljem ostvarivanja javnog interesa. Zaštita prava koje je u bliskoj vezi sa klevetom, poput povrede ugleda i časti, predviđena je propisima. Tužbe i njihovi troškovi materijalno iscrpljuju novinare. REM sprovodi monitoring medija, ali bez objektivnosti medijske scene i realne zastupljenosti političkih aktera koji nemaju fer i jednak pristup tokom predizbornih kampanja. Novinarski izvori zaštićeni su, međutim na delu su pokušaji da se stečena prava umanje. Pristup informacijama od javnog značaja je u padu u odnosu na prethodne godine.

B. Socijalni i ekonomski položaj novinarki i novinara u Srbiji je i dalje veoma nepovoljan i dodatno je otežan nastupajućim finansijskim problemima i ekonomskom krizom. I dalje ne postoje precizni podaci o tome koliko novinara ima potpisane ugovore o radu i odgovarajuće socijalno osiguranje. Novinari rade u veoma nepovoljnim uslovima,

a takav položaj se sve više pogoršava. Uređivačka nezavisnost razlikuje se u medijskim servisima, privatnim i neprofitnim medijima. Medijski servisi su pod ogromnim uticajem vlasti, privatni pod uticajem vlasnika, a neprofitni mediji zavise od projekata. Novinari su izloženi različitim oblicima cenzure, pri čemu je autocenzura gotovo trend i najčešći oblik. Posebno su pod velikim pritiscima istraživački neprofitni mediji, kako od strane predstavnika vlasti, tako i provladinih tabloida. Etika koju novinari poštuju i primenjuju u velikoj meri zavisi od stavova medija u kojem je novinar angažovan. Položaj novinarki u radnom okruženju je pogoršan u odnosu na položaj novinara. Novinarke su mnogo više izložene rodno zasnovanim pritiscima, a takvi pritisci ostavljaju veće posledice.

C. U bazi napada na novinare Safejournalists registrovano je ukupno 66 ozbiljnih incidentnih događaja. Napade karakteriše veći broj verbalnih pretnji na internetu i manji broj fizičkih napada. Republičko javno tužilaštvo u skladu sa svojim podacima o primljenim prijavama i obaveštenjima redovno objavljuje podatke i zabeležilo je manji broj napada. Krivično-pravni propisi prepoznaju novinara kao ugroženo i oštećeno lice, a država organizuje tri radne grupe koje se na različitim nivoima bave pitanjima bezbednosti novinara. Nadležni organi imaju svoje detaljne protokole o postupanju u slučajevima napada na novinare i predviđaju odgovornost javnih tužilaca zbog nepostupanja. Posebni mehanizmi za prijavljivanje i praćenje slučajeva razvijeni su u okviru sistema kontakt osoba iz novinarskih udruženja i asocijacija, javnih tužilaštava i policije. Institucije prepoznaju napade na novinare kroz dela predviđena propisima, međutim i dalje nema jednakih stavova i potpune efikasnosti prema svim slučajevima napada. Predstavnici vlasti se često ne oglašavaju u pojedinim slučajevima, a neretko i sami iniciraju oštre napade. Nadležni organi obezbeđuju dobre resurse za rešavanje problema bezbednosti novinara i kontinuirano se obučavaju. Istrage se pokreću brzo i efektivno, međutim u narednim fazama postupaka, u zavisnosti od slučaja do slučaja, značajno se usporavaju. Sudska praksa u svom postupanju po podnetim optužnicama i donošenju odluka i dalje pokazuje različite rezultate.

Opšti zaključak. Pravni okviri koji uređuju zaštitu osnovnih prava su uspostavljeni, međutim primena nije ni blizu željenog nivoa, što je uslovalo izmene medijskih propisa koji u predloženim oblicima odstupaju od ciljeva Medijske strategije sa kojom su se medijska udruženja složila. Regulator ne izvršava svoje obaveze u skladu sa zakonom i često stavlja u zaštitu određene subjekte na medijskoj sceni. Državno oglašavanje u medijima utiče na njihovu uređivačku nezavisnost, a institucije objavljuju samo podatke za koje postoji zakonska obaveza. Projektno sufinansiranje kroz javne konkurse u velikoj meri se zlupotrebljava, a zaštita je gotovo nefikasna. Novinari rade u veoma nepovoljnim uslovima,

uz težak socijalni i ekonomski položaj koji se sve više pogoršava i pod različitim su oblicima pritiska i cenzure. Istraživački neprofitni mediji su pod ogromnim pritiscima, kako od strane predstavnika vlasti, tako i tabloidnih provladinih medija. Položaj novinarki u radnom okruženju je pogoršan u odnosu na položaj novinara. Novinarke su mnogo više izložene rodno zasnovanim pritiscima, a takvi pritisci ostavljaju posledice. Institucije prepoznaju napade na novinare, međutim i dalje nema jednakih stavova i pune efikasnosti prema svim slučajevima napada. Predstavnici vlasti se često ne oglašavaju u pojedinim slučajevima, a neretko i sami iniciraju oštre napade ili kroz targetiranje daju osnove za druge teže napade. Istrage se pokreću brzo i efektivno, međutim u narednim fazama postupaka, u zavisnosti od slučaja do slučaja, značajno se usporavaju i nema efikasnosti u rešavanju.

Preporuke

Unapređenje legislative:

- Dosledna primena Akcionog plana za implementaciju Strategije razvoja sistema javnog informisanja u Republici Srbiji do 2025. godinu (Medijske strategije);
- Akcioni plan za primenu Medijske strategije mora biti dodatno ojačan rokovima koji će obezbediti njegovu realnu i svrsishodnu primenu, ali i dopunjen tako da predviđeni rokovi obuhvate sve ključne mere predviđene strategijom;
- Obezbediti inkluzivan i transparentan rad na izmenama i dopunama relevantnih zakona u vezi sa medijskim slobodama koji moraju biti na liniji stečenih i osiguranih prava iz zakona u primeni i Medijske strategije. Planirane izmene ZJIM moraju se striktno držati predviđenog u strategiji, a stečena prava se ne smeju umanjiti niti ukidati;
- Rad Regulatornog tela za elektronske medije treba unaprediti, izborom nezavisnih i objektivnih stručnjaka, stabilnost i nezavisnost u radu ovog tela:
 - Izmeniti ovlašćene predlagače za izbor članova REM-a, kako bi se obezbedila njihova veća nezavisnost i obezbediti veću stabilnost REM-a kroz osiguravanje njegove finansijske nezavisnosti, i to uvećanjem prihoda sredstvima ostvarenim kažnjavanjem medijskih emitera, smanjenjem političkog uticaja i pritiska od strane vlasti, više transparentnosti prilikom utvrđivanja finansijskog plana;
 - Obezbediti REM-u mogućnost direktnog izricanja novčanih sankcija emiterima prilikom utvrđivanja kršenja zakonskih i podzakonskih akata;
 - Utvrditi adekvatnu odgovornost članova Saveta REM-a i odgovornih lica u stručnim službama u

- odnosu na utvrđene propuste da primene propise;
- Iako Regulator u poslednje dve godine u praksi sprovodi monitoring kampanja u određenim fazama (predizborna, izborna kampanja), neophodno je pre svega zakonski jasno regulisati i osigurati stalnu obavezu REM-a da vrši monitoring medija u vreme kampanja;
 - Precizirati i utvrditi objektivne kriterijume za vršenje monitoringa, osigurati javno objavljivanje nalaza i kontinuirano izveštavanje javnosti, kao i odgovornost za iznete podatke i rezultate;
 - REM mora da vrši obavezan nadzor umesto Privremenog tela za monitoring medija. Ukoliko se i pokušava uvođenje posebnih tela za nadzor medija, to se mora učiniti u skladu sa medijskim propisima i datim nadležnostima;
 - Izmeniti predloženi Nacrt pravilnika o načinu izvršavanja obaveza javnih servisa tokom predizborne kampanje i urediti ga tako da obuhvata sve pružaoce medijskih usluga, a ne samo javne medijske servise;
 - REM mora da pruži veći nivo transparentnosti u radu, odgovornost kod preduzetih radnji ili propusta da se preduzmu iste radnje iz nadležnosti, i bolju komunikaciju sa građanima;
- Izmeniti zakonske i podzakonske propise u svrhu unapređenja procesa projektnog sufinansiranja medijskih sadržaja od javnog interesa, i to tako što će se:
- Predvideti obavezu raspisivanja konkursa za sufinansiranje medijskih sadržaja, i odgovornost i sankcije za odgovorna lica u slučajevima neraspisivanja;
 - Obezbediti nezavisnost sufinansiranja od političkog uticaja predviđanjem obaveze za sprovodioca da se konkursi raspisuju početkom godine;
 - Uvesti obavezne analize potreba za medijskim sadržajem sa ciljem utvrđivanja javnog interesa za svaku posebnu lokalnu samoupravu;
 - Odrediti jasne kriterijume za izbor članova stručnih komisija i odgovornost kod zloupotreba, uz propisivanje sankcija zbog nezakonitog postupanja;
 - Obavezati stručne komisije da uzimaju u obzir odluke regulatornog tela i Saveta za štampu prilikom odlučivanja o raspodeli sredstava;
 - Poboljšati mehanizme kontrole postupaka sufinansiranja i uspostaviti efikasno pravno sredstvo u ovoj oblasti. U smislu ojačavanja pravnih lekova, podtrebno je podići svest o efikasnosti inspeksijskih kontrola, posebno upravne inspekcije u smislu sprovođenja propisa, i budžetske inspekcije u smislu svrsishodnosti i adekvatne namene projekata;
 - Uvesti obaveznu evaluaciju projekata koji su realizovani za sve institucije koje ih realizuju, kao i sprovođenje eksterne finansijske revizije medija koji su dobili sredstva iznad određenog iznosa;
- Obezbediti bolju i efikasniju kontrolu sprovedenih konkursa, realizacije dodeljenih tema i ugovora kroz obavezne programe revizije dodele i trošenja sredstava. U ovom pravcu bilo bi veoma korisno uvesti i revizije svrsishodnosti projekata;
 - Oglašavanje u medijima treba da postane jedan od prioriteta rada Vlade Republike Srbije, uključujući implementaciju preuzetih rešenja o oglašavanju iz Medijske strategije kroz postojeće propise uz posebnu pažnju ka određivanju nadzora nad sprovođenjem ovih odredaba, i projektovanje mera sa ciljem regulisanja sukoba interesa;
 - Uvesti posebna pravila koja uređuju političko oglašavanje kako bi se onemogućila funkcionerska kampanja, i potencijalne zloupotrebe od političkih stranaka koje se nalaze na vlasti, osiguravanje transparentnosti političkog oglašavanja i trošenja sredstava od strane političkih stranaka na mrežnim platformama tokom izbornih kampanja;
 - U smislu daljeg unapređivanja zakonskih propisa, utvrditi postojanje odgovornosti sredstava javnog obaveštavanja i njihovih veb stranica- portala na kojima su u formi prikriivenog oglašavanja objavljivane vesti sa prikazima izjava ilustracija;
 - Posebno urediti nadzor nad upotrebom podataka o ličnosti od strane političkih partija u svrhe izborne kampanje;
 - Izvršiti izmene zakonskih i podzakonskih propisa kako bi se obezbedila veća nezavisnost javnih medijskih servisa (JMS): veća finansijska nezavisnost javnih medijskih servisa, transparentnost, komunikaciju i odgovornost prema javnosti, veća nezavisnost članova Upravnog odbora, definisati ulogu i ovlašćenja Programskog saveta sa ciljem obezbeđivanja višeg nivoa nezavisnosti u odnosu na upravni odbor i spoljne pritiske.
 - Strateški predvideti i raditi na razvoju posebne sisteme anti-SLAPP propisa kojima bi se zaštitili novinari i mediji od zlonamernih tužbi, i utvrdila odgovornost posebno predstavnika vlasti koji te tužbe zloupotrebljavaju;
 - Uskladiti sudsku praksu u postupcima protiv novinara za naknadu štete u vezi sa objavljivanjem informacija sa praksom Evropskog suda za ljudska prava;
 - Pristup informacijama dodatno ojačati u cilju obezbeđivanja podrške novinarima u odnosu na organe javne vlasti koji ignorišu, ne postupaju po zahtevima, daju netačne odgovore, i zloupotrebljavaju rokove za odlaganje odgovora;
 - Obezbediti kažnjavanje organa javne vlasti od strane Poverenika za informacije od javnog značaja, adekvatne kazne za odgovorna lica srazmerno uticaju i nanetoj šteti, i funkcionalne mehanizme za izvršenje;

- Obezbediti bolji radnopravni status novinara i drugih medijskih profesionalaca:
 - Potpisivanjem granskog kolektivnog ugovora u cilju obezbeđivanja boljih uslova rada, podršku sindikalnoj organizaciji, efikasnije inspekcije kako bi se smanjio rad na crno;
 - Uspostaviti mere i procedure za poboljšanje položaja novinarki, urednica, žena zaposlenih u medijima, i stvaranje boljih uslova za njihovu veću zastupljenost na rukovodećim funkcijama;
 - Obezbediti veću nezavisnost novinara i redakcije u odnosu na vlasnike medija i menadžment potpisivanjem posebnih akata koji bi tu nezavisnost omogućili ili predvideli potpisivanje aneksa ugovora o radu koji definiše profesionalna prava i obaveze novinara i urednika;
 - Osigurati veću bezbednost novinara i drugih medijskih profesionalaca:
 - Od izuzetne važnosti je da se u najkraćem roku rasvetle i reše svi slučajevi napada na novinare i ugrožavanja njihove bezbednosti;
 - Jasno i precizno urediti delokrug rada svih radnih grupa na temu bezbednosti novinara, uskladiti njihov rad i podići nivo saradnje;
 - Osigurati na delu i bez izuzetaka hitno i brzo postupanje u svim slučajevima napada i pretnji koji imaju elemente krivičnih i prekršajnih dela;
 - Strategije komunikacije javnih tužilaštva i MUP-a moraju da se podignu na znatno viši nivo. Otvorenost širokog tipa javnih tužilaštava i MUP-a u pogledu javnosti postupanja, u meri u kojoj se ne ugrožava tužilačka istraga i postupanje uz podršku javnim tužiocima i njihovim zame-
- nicima da izlaze u javnost i komuniciraju u slučajevima koje vode, ali u meri u kojoj se štiti sam postupak, istraga i tužilačka funkcija
- Obezbediti jasne, nedvosmislene i neselektivne osude svakog nasilja nad novinarima od strane visokih javnih funkcionera kako bi se prenela poruka nedopuštenog ponašanja;
 - Održati kontinuitet stalnih obuka namenjenih pripadnicima policije i tužiocima u okviru javnih tužilaštava sa ciljem poboljšavanja reakcije pripadnika MUP-a i tužilaca u okviru svojih nadležnosti;
 - Obezbediti jasnu i neselektivnu internu odgovornost kod organa nadležnih za gonjenje počinitelaca krivičnih dela na štetu novinara;
 - Ključna je promena krivično-pravne prakse u shvatanju pojedinih krivičnih dela kojima se štite novinari, poput ugrožavanja sigurnosti iz člana 138 stav 3 iz Krivičnog zakonika ili preciznijeg tumačenja posebnog dela ugrožavanja sigurnosti iz člana 138a, uz uvođenje dela koja štite novinare kao branitelje ljudskih prava;
 - Uvođenje novih oblika krivičnih dela na štetu novinara i pojačana zaštite kod već postojećih krivičnih;
 - Uključivanje sudija u probleme bezbednosti novinara i posledice koje nastaju napadima i pretnjama, sa fokusom na bića krivičnih dela na štetu novinara;
 - Osigurati stečene nivoe zaštite novinarskim izvorima u odnosu na potencijalne pogubne uticaje drugih propisa koji mogu da uruše njihov položaj (poput Nacrta zakona o unutrašnjim poslovima).

